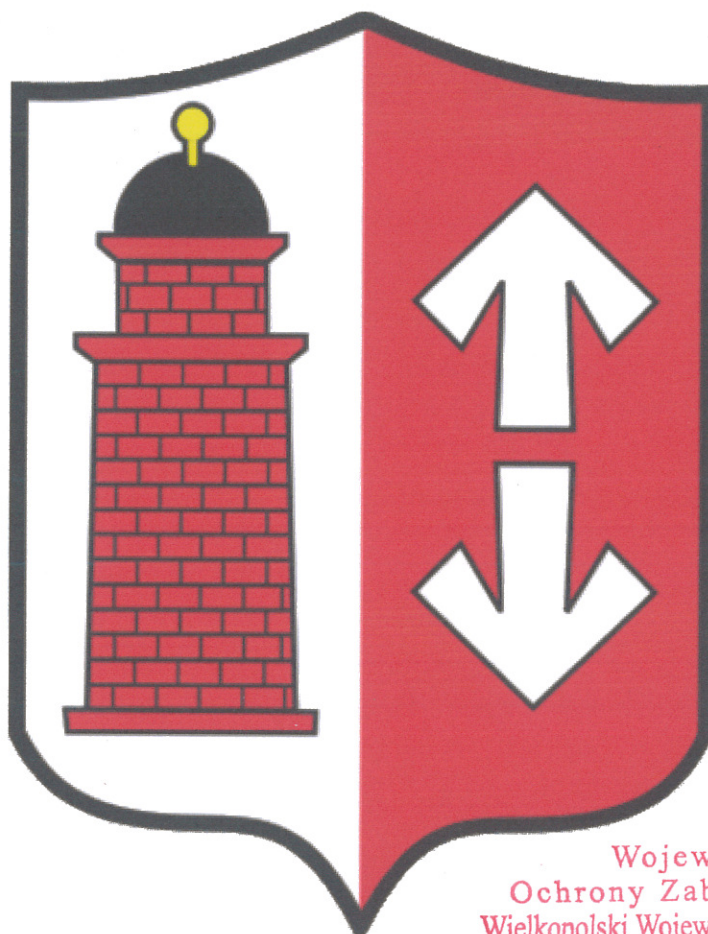

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY OPATÓWEK
NA LATA 2017 - 2020**

Wojewódzki Urząd
Ochrony Zabytków w Poznaniu
Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków
Uzgodniono ze stanowiska konserwatorskiego
Załącznik do pisma/decyzji/postanowienia/pozwolenia
z dnia 08.05.2014 r. Nr 10411.WA.51.20.6187.12016

OPATÓWEK 2016/2017

- Wielkopolski Wojewódzki
Konserwator Zabytków
mgr Jolanta Goszczyńska

SPIS TREŚCI

	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	4
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	7
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	8
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	9
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	14
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	14
5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury.....	14
5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020.....	14
5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020.....	15
5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	15
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	16
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego	16
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	18
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....	22
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	22
6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków.....	22
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.....	23
6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	31
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe).....	33
6.5. Zabytki archeologiczne.....	34
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	35
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	35
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	35

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.....	40
7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	41
7.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy</i>	41
7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.....	45
7.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i szczególnych zagrożeń.....	46
7.4. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.....	46
8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków.....	48
9. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie.....	55
10. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	56
10.1. Gminna ewidencja zabytków.....	56
10.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	57
10.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	58
10.4. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.	59
10.5. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	62
11. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	62
12. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	63
13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.	64

Wstęp

Podstawowym założeniem *Programu opieki nad zabytkami dla gminy Opatówek na lata 2017-2020* jest ukierunkowanie działań lokalnego samorządu na poprawę stanu zachowania i utrzymania środowiska kulturowego. W ostatnich latach, dla realizacji tego założenia, coraz większy nacisk kładzie się na aktywizację lokalnych środowisk samorządowych. W ramach budowy nowoczesnego oblicza społeczeństwa, dostrzega się potrzebę pogłębiania świadomości społeczeństwa w oparciu o fundamenty miejscowych tradycji kulturowych. Lokalna tradycja jest szczególnie cennym dziedzictwem kulturowym, składa się ze splotu wydarzeń (kontekst dziejowy, historie poszczególnych ludzi, grup społecznych), zachowanych pamiątek (zabytki architektury i budownictwa, zabytki ruchome, zabytki archeologiczne). Miejscowa historia zaś, najczęściej dotycząca poszczególnych rodzin czy niewielkich grup społecznych, przenosi się na dzieje regionu. Opieka nad dziedzictwem kulturowym powinna zatem leżeć u podstaw budowania nowoczesnego społeczeństwa, świadomego swojej przeszłości, która w oczywisty sposób pomaga definiować tożsamość kulturową jako wartościowy składnik struktury współczesnej cywilizacji.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Opatówek jest gminą wiejską, położoną w południowo-wschodniej części województwa wielkopolskiego, w środkowo-zachodniej części powiatu kaliskiego. Miejscowość Opatówek, rozlokowana nad rzeką Cienią (Trojanówką), siedziba władz samorządowych i zarazem lokalny ośrodek handlowo – usługowy dla mieszkańców gminy, oddalona jest ok. 130 km od stolicy województwa, Poznania, i ok. 7 km od Kalisza. W latach 1975–1998 gmina położona była w ówczesnym województwie kaliskim.

Powierzchnia gminy zajmuje obszar 104,27 km², stanowiąc ok. 9% powierzchni powiatu. Użytki rolne zajmują 85 % powierzchni gminy, stąd jej funkcją wiodącą jest rolnictwo, natomiast użytki leśne 7,6% i stanowią jeden z niższych wskaźników lesistości w powiecie kaliskim - średnia powiatu wynosi 20,3 %. Część powierzchni gminy zajmują obszary chronionego krajobrazu, powołane rozporządzeniami Wojewody Kaliskiego: w 1991 r. wyznaczono Obszar chronionego krajobrazu "*Dolina rzeki Swędrni*", a w 1996 r. Obszar chronionego krajobrazu "*Dolina rzeki Prosn*y", obejmujące swym zasięgiem wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, również na

terenach gmin ościennych. Na terenie gminy występuje również specjalny obszar ochrony siedlisk w ramach sieci NATURA 2000 PLH300034 "Dolina Swędrni", obejmujący centralną część obszaru chronionego krajobrazu "Dolina rzeki Swędrni".

Według danych GUS z 2015 r., gminę zamieszkuje 10758 osób. Gęstość zaludnienia wynosi 103 M/km². Największym ośrodkiem osadnictwa jest stolica gminy, Opatówek, zamieszkiwana przez ok. 4000 mieszkańców. Strukturę osadniczą tworzy 28 sołectw: Borów, Chełmce, Cienia Druga, Cienia – Folwark, Cienia Pierwsza, Cienia Trzecia, Dębe – Kolonia, Janików, Józefów, Kobierno, Michałów Drugi, Michałów Trzeci, Nędzerezew, Opatówek, Porwity, Rajsko, Rożdżały, Sierzchów, Szale, Szulec, Tłokinia Kościelna, Tłokinia Mała, Tłokinia Nowa, Tłokinia Wielka, Trojanów, Warszaw, Zawady, Zduny, obejmujących 32 miejscowości.

Gmina sąsiaduje:

- od północy z gminami: Żelazków, Ceków Kolonia, Koźminek,
- od wschodu z gminą Szczytniki,
- od południa z gminą Godziesze Wielkie,
- od zachodu z miastem Kalisz.

Jednostki osadnicze gminy łączy dobrze rozwinięta sieć dróg powiatowych i gminnych. Przez jej tereny przebiegają również drogi: krajowa nr 12 granica państwa (D-PL) - Poznań – Kalisz – Sieradz – Chełm – granica państwa (PL-BY), wojewódzka nr 471 Opatówek - Rzymisko. Gminę przecina także linia kolejowa relacji Warszawa – Wrocław ze stacją w Opatówku, umożliwiającą połączenie z wieloma miejscowościami, a także trasa kolei wąskotorowej.

Według regionalizacji fizycznogeograficznej Polski prof. Jerzego Kondrackiego, obszar gminy położony jest w granicach prowincji Niżu Środkowoeuropejskiego, w makroregionie Nizina Południowowielkopolska, w mezoregionie Wysoczyzna Kaliska. Najwyższe punkty Wysoczyzny to Wzgórza Opatowsko-Malanowskie w okolicach miejscowości Chełmce (189 m n.p.m.). Rzeźba terenu, z dominującymi równinami, poprzecinanymi obszarami wysoczyznowymi i dolinami rzecznyymi, została ukształtowana w okresie zlodowacenia środkowopolskiego. Cały obszar gminy znajduje się w granicach dorzecza Warty, na terenie zlewni rzeki Prosny (lewego dopływu Warty). Przez teren gminy przepływają meandrujące rzeki Swędrnia i Pokrzywnica, będące jednymi z ważniejszych dopływów Prosny, na której prawym dopływie - rzece

Pokrzywnica - w latach 70. XX w. wybudowano zbiornik retencyjny „Pokrzywnica” zwany również „Szałę”, o powierzchni 154 ha, który powstał na gruntach wsi Szałę, Trojanów i Zduny. We wsi Szałę okolice zbiornika retencyjnego zagospodarowano rekreacyjnie.

Na terenie gminy występują udokumentowane zasoby pospolitych surowców mineralnych: kruszywa naturalne w Zdunach i eksploatowane w miejscowości Cienia surowce ilaste.

Ślady osadnictwa odkryte przez archeologów w Opatówku sięgają wczesnej epoki żelaza (okres halsztacki, ok. 650-400 l. p.n.e). Intensyfikacja osadnictwa nastąpiła dopiero w czasach średniowiecznych i taką metrykę posiada większość miejscowości.

Nazwa miejscowości, która należała do arcybiskupstwa gnieźnieńskiego pojawia się po raz pierwszy w 1246 r., następnie w 1259 r., kiedy Opatówek wstąpił się bitwą między książętami piastowskimi. Wieś zajęta i w znacznym stopniu zniszczona przez Krzyżaków w 1331 r.

Przy lokacji osady miejskiej decydującą rolę odegrał układ dróg oraz potrzeba utworzenia punktu obronnego. Opatówek otrzymał rąk Kazimierza Wielkiego prawo miejskie polskie po 1338 r. Ok. 1360 roku arcybiskup gnieźnieński Jarosław Skotnicki herbu Bogoria uzyskał potwierdzenie u króla Kazimierza Wielkiego nabycie praw miejskich dla Opatówka. Tenże arcybiskup wybudował tutaj pierwszy kościół i zamek. W 1440 roku arcybiskup Wincenty Kot z Dębna przeniósł Opatówek z prawa polskiego na prawo średzkie.

Po II rozbiorze Polski w 1793 r. tereny gminy dostały się pod panowanie pruskie, w latach 1807-1815 leżały w granicach Księstwa Warszawskiego, natomiast po kongresie Wiedeńskim w 1815 r. znalazły się pod zaborem rosyjskim, w Królestwie Polskim. Pruski zaborca skonfiskował dobra arcybiskupie i przekazał na rzecz skarbu państwa. W 1807 roku Napoleon I Bonaparte nadał je generałowi Józefowi Zajączkowi, późniejszemu namiestnikowi Królestwa Polskiego, jako własność dziedziczną. Od tego czasu datuje się intensywny rozwój miasta. Generał w 1824 roku sprowadził z Saksonii rzutkiego przedsiębiorcę Adolfa Gotlieba Fiedlera, który wybudował tu fabrykę sukna wraz z budynkami towarzyszącymi (folusz, wozownia, magazyny). Od połowy XIX wieku majątek w Opatówku wielokrotnie zmieniał właścicieli. Ostatnimi, od 1878 roku do lat 40. XX w. była rodzina Schlösserów.

Prawa miejskie Opatówek utracił w maju 1870 r., w ramach represji za udział mieszkańców w powstaniu 1863 r. Nową szansę rozwoju otrzymał

Opatówek w 1902 r., kiedy uruchomiono przebiegającą tędy linię kolei warszawsko-kaliskiej, a w 1914 r. zbudowano kolejkę wąskotorową z Opatówka do Zbierska. Wybuch I wojny światowej zahamował rozwój Opatówka. W okresie międzywojennym działało w Opatówku wiele organizacji o charakterze kulturalno-społecznym: W 1938 roku podłączono Opatówek do elektrowni w Kaliszu. W czasie II wojny światowej tereny gminy wcielono do Okręgu Rzeszy „Kraj Warty”. Hitlerowski najeźdźca represjonował i prześladował mieszkańców gminy, z których wielu straciło życie, w tym społeczność żydowska. Po wyzwoleniu przez wojska radzieckie w styczniu 1945 r., rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne – są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Opatówek na lata 2017-2020* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla

potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,

- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2016 r., poz. 446).

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. sprawy kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r., poz. 1446), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

- a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
- b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
- c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22, ust. 4),

- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32, ust.1, pkt 3 i ust. 2),
- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33, ust. 1 i 2),
- g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71, ust. 1 i 2)
- h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art. 81),
- i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87, ust.1).
- j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87, ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zmianami)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r., poz. 1446)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu m.in.:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków, ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami

przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2016 r., poz. 446)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. sprawy kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2013 roku, poz. 1232)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2016 r., poz. 778)

Zapisy ustawy określają, iż podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego należy uwzględnić obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawa nakłada na samorządy obowiązek zawiadomienia konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studium i planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględnienia wniosków konserwatorskich oraz uzgodnienia dokumentów.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2016, poz. 2147)

Zgodnie z art. 83 a, ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2016 r., poz. 2134)

Ustawa określa (w art. 13), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa (za wyjątkiem nieruchomości będących we władaniu Agencji Nieruchomości Rolnych). Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek

odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2016 r., poz. 290)

Art. 5 ust. 1, pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyтым stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską. Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004-2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21.09.2004 r.)

Głównym celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce poprzez m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywną ochronę zabytków. Wśród kierunków działań wymieniono kompleksową rewaloryzację obiektów zabytkowych, ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, promocję potencjału kulturowego regionów.

Instrumentem realizacji strategii jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Wśród najważniejszych celów strategicznych państwa z sferze ochrony zabytków wymieniono:

- przygotowanie skutecznego systemu prawnego-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służb konserwatorskich,
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych.

5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25.09.2012 r.)

Strategia rozwoju kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo, zakłada poprawę dostępu do wiedzy o dziedzictwie kulturowym, a w efekcie wzrost świadomości społecznej w związku z postulowanym upowszechnieniem wykorzystania technologii cyfrowych. Wprowadzeniu odpowiednich standardów świadczenia usług publicznych oraz zwiększeniu ich dostępności służyć będzie szersze i bardziej kompleksowe wykorzystanie technologii informatycznych i komunikacyjnych oraz rozwój niezbędnej do tego infrastruktury, w tym usług kulturalnych (digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego.

Działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego są również ważnym

czynnikiem rozwoju i podnoszenia atrakcyjności miast, wpływają na budowanie silnej pozycji ośrodków miejskich.

5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26.03.2013 r.)

Głównym celem *Strategii rozwoju kapitału społecznego* jest wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Głównemu celowi przyporządkowano cztery cele szczegółowe, wśród których czwarty, „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej” odnieść można do ochrony dziedzictwa kulturowego. Wśród kierunków działań wymienia się:

- tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury.

W *Strategii* podnosi się również kwestię aktywnego udziału społeczeństwa w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017 przyjęty został Uchwałą Rady Ministrów Nr 125/2014 z dnia 24.06.2014 r.

W *Krajowym programie* dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych płaszczyznach:

- organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce,
- stanu zachowania zabytków, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach,
- komunikacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków. Celowi głównemu przyporządkowano cele szczegółowe i kierunki działania.

1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce. Cel ten będzie realizowany poprzez:

- porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych,
- przygotowanie ratyfikacji *Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa*

podwodnego,

- wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych,
- wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego,
- opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych,
- opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków,
- realizacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

2. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków. Cel ten będzie realizowany poprzez:

- zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach,
- wypracowanie standardów pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków, a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną,
- podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków,
- merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji. Cel ten realizowany będzie poprzez:

- przygotowanie ratyfikacji *Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa*, Faro 2005,
- budowanie świadomości społecznej dotyczącej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania tożsamości narodowej i społeczności lokalnych,
- promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu,
- zwiększenie i ułatwienie dostępu do zasobu dziedzictwa.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego

Zaktualizowana „Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku. Wielkopolska 2020” jest dokumentem opracowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, a przyjęta przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego w dniu 17 grudnia 2012 r. Uchwałą Nr XXIX/559/12.

Strategia określa uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województwa. Ustalenia zawarte w cyt. dokumencie stanowią podstawę do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa, przez co mają bezpośredni wpływ na zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego. Zakłada konieczność wyznaczenia w planie zagospodarowania przestrzennego terenów o wyjątkowych walorach środowiska kulturowego, które należy wesprzeć pakietem pomocy ułatwiającej wykorzystanie tego czynnika. Wsparcie powinno objąć, z jednej strony rewitalizację obiektów, a z drugiej, przedsiębiorczość budowaną na wykorzystaniu tego sektora, szczególnie w turystyce.

Generalnym celem „Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego” jest poprawa jakości przestrzeni województwa, systemu edukacji, rynku pracy, gospodarki oraz sfery społecznej, skutkująca wzrostem poziomu życia mieszkańców. Cel ten będzie realizowany przy pomocy celów strategicznych i operacyjnych.

W ramach celu strategicznego „Zwiększenie spójności województwa” określony został cel operacyjny „Wsparcie terenów o wyjątkowych walorach środowiska kulturowego”. Środowisko kulturowe może być dla wybranych obszarów istotnym czynnikiem aktywizacji gospodarczej i budowania lokalnych przewag konkurencyjnych. Na wielu obszarach jest ono jedynym realnym czynnikiem wzrostu.

Cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- kompleksowe programy rewitalizacji i aktywizacji gospodarczej wykorzystującej walory kulturowe,
- tworzenie parków kulturowych,
- promocja terenów o wybitnych walorach kulturowych,
- odnowa obiektów dziedzictwa kulturowego.

Cel strategiczny zakładający „Zwiększenie zasobów oraz wyrównywanie potencjałów społecznych województwa” ma być realizowany poprzez cel operacyjny „Ochrona i utrwalanie dziedzictwa kulturowego”

Jednym z fundamentów kapitału społecznego jest tożsamość regionalna, otwartość na inne kultury oraz tolerancja. Bez poczucia tożsamości i znajomości własnej kultury nie można budować więzi społecznych. Rozwój społeczny, w tym tożsamość kulturowa, jest ważnym czynnikiem kształtowania konkurencyjności regionu.

Wielkopolska może być regionem, który nie tylko wspiera wewnętrzny

rozwój kulturalny, ale również przyciąga jednostki kreatywne, działające w przestrzeni kultury poprzez stworzenie wizerunku regionu otwartego na mobilność idei oraz odmienne wzorce i wartości kulturowe.

Cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- promocja kultury regionalnej,
- poprawa warunków dla utrwalania tożsamości oraz upowszechniania dorobku kultury lokalnej i regionalnej,
- ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz historycznego regionu,
- wsparcie rozwoju kultury jako jednego z kreatywnych sektorów gospodarki regionu i rozwój przedsiębiorczości w tej dziedzinie,
- wzmocnienie pluralizmu kulturowego jako rozwojowej przeciwwagi dla dziedzictwa kulturowego regionu,
- stymulacja przepływu treści kulturowych (transfer międzykulturowy) oraz wewnętrznej innowacji w sferze kultury, jako niezbędnych czynników rozwoju kultury,
- zmniejszanie przestrzennych, społecznych i ekonomicznych dysproporcji w dostępie do kultury.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego sporządzony na okres perspektywiczny do roku 2020, uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XLII/628/2001 z dnia 26 listopada 2001 roku, zmieniony Uchwałą Nr XLVI/690/10 z dnia 26 kwietnia 2010 r.

W rozdz. „Uwarunkowania rozwoju przestrzennego. Uwarunkowania wewnętrzne”, pkt 18 „Kultura i dziedzictwo narodowe” podkreślono wartość tożsamości regionalnej. Oparta na tradycji regionalnej i najważniejszych cechach wyróżniających region terytorialnie, historycznie, społecznie i kulturowo jest ważnym elementem dziedzictwa kulturowego.

Omówiono wielkość zachowanej substancji zabytkowej w regionie: stanowiska archeologiczne, zabytki architektury i budownictwa, pomniki historii, parki kulturowe, wymieniając najcenniejsze, charakterystyczne dla poszczególnych epok. Podkreślono konieczność powołania nowych parków kulturowych, które mogą stanowić podstawy do sporządzenia i wdrożenia

strategii promocji kultury województwa wielkopolskiego oraz mogą stać się czynnikiem dla rozwoju turystyki opartej o wartości krajobrazu i kultury. Jednym z najważniejszych elementów generujących rozwój turystyki są szlaki kulturowe. Bogata przeszłość historyczna i kulturowa Wielkopolski stwarza wiele możliwości do przeprowadzenia szlaków kulturowych, a tym samym promocji Wielkopolski w skali lokalnej, krajowej czy międzynarodowej.

W rozdz. 31. „Ochrona i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego” wymieniono najważniejsze nurty działania, mające na celu osiągnięcie optymalnego stanu środowiska kulturowego:

- ochrona istniejących zasobów materialnych i duchowych,
- kreowanie nowych jakości w obrębie poszczególnych dziedzin składających się na kulturę, a zwłaszcza kreowanie nowej przestrzeni,
- kształtowanie świadomości – upowszechnianie wiedzy o środowisku kulturowym Wielkopolski wśród mieszkańców regionu, kraju i za granicą.

W planie zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego szczególne znaczenie ma ochrona obszarowa, a więc ochrona całych układów przestrzennych miast i wsi, ochrona krajobrazów kulturowych w parkach kulturowych i w strefach kulturotwórczych, szlaków kulturowych oraz pojedynczych obiektów.

Najważniejsze działania w ramach ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego w ramach planowania przestrzennego to:

- zwiększenie nakładów na ochronę dziedzictwa kulturowego, zarówno w budżecie państwa, jak i budżetach samorządowych,
- wpisanie do rejestru zabytków wszystkich zachowanych założeń i układów urbanistycznych,
- poszerzenie ewidencji zasobów dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego. Konieczne jest umożliwienie publicznego dostępu do ewidencji w formie elektronicznej,
- dalsze prowadzenie archeologicznych badań osadniczych,
- wzbogacanie dokumentacji dotyczącej obiektów dziedzictwa kulturowego, w szczególności: opisów, szkiców, map i opracowań obiektów oraz digitalizacji danych i ich udostępnianie w formie elektronicznej,
- promocja szlaków kulturowych, parków kulturowych, pomników historii, a także obiektów wpisanych na listy dziedzictwa europejskiego,
- podnoszenie wizerunku województwa jako produktu turystycznego, poprzez prawidłową informację turystyczną w celu dotarcia do

określonych atrakcji turystycznych.

W rozdz. 31.1.1. „Ochrona układów urbanistycznych i ruralistycznych” wymieniono elementy, które jej podlegają: rozplanowanie ulic, rynków i placów miejskich, parametry kwartałów, pasma zieleni, dominanty przestrzenne, panoramy, osie widokowe oraz wszelkie formy specyficznej zabudowy miejskiej. Ochrona układów przestrzennych, urbanistycznych i ruralistycznych powinna być rozpatrywana wraz z nawarstwieniami kulturowymi, w których obecna jest cała sekwencja dziejów. Jest to działanie niezbędne dla zachowania ciągłości historycznej tworzenia się sieci osadniczej.

Sprzymierzeńcem systemowych działań wspierających może się stać aspekt ekonomiczny w postaci korzyści gospodarczych uzyskiwanych z turystyki na terenach o atrakcyjnych i zadbanych śródmieściach – pojedynczych wybitnych obiektach z historycznym tłem kulturowym, nadającym całości oczekiwany klimat.

Podobny system powinien objąć również układy ruralistyczne. Ochrona kompleksowa architektury wiejskiej jest możliwa do zrealizowania na terenach, których głównym motorem rozwoju stanie się turystyka. Właściwą formą ochrony jest adaptowanie zabytkowych obiektów architektury wiejskiej na obiekty rekreacji indywidualnej. Najwartościowsze obiekty, dla których nie da się zapewnić ochrony w istniejących zespołach zabudowy, powinny się znaleźć w skansenach. Z uwagi na brak możliwości przetrwania wszystkich zabytków architektury wiejskiej, niezbędne jest systematyczne dokumentowanie obiektów o wartościach historycznych i estetycznych.

W rozdz. „Kierunki zagospodarowania przestrzennego. Polityka przestrzenna”, pkt 29 „Polityka poprawy efektywności struktur przestrzennych” przedstawiono zbiór najważniejszych zasad, mających na celu uzyskiwanie optymalnych efektów w zagospodarowaniu przestrzeni. Ład przestrzenny to takie zagospodarowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne.

Ład przestrzenny można uzyskać m. in. przez:

- przestrzeganie wytycznych konserwatorskich w zakresie poszczególnych obiektów objętych ochroną jak również zasad zagospodarowania zabytkowych układów urbanistycznych,
- kontynuowanie architektury wiejskiej przy założeniu, że tradycyjny nurt architektury lokalnej regionu nie powinien mieć prawa wyłączności, ale

powinien stanowić ważny wyróżnik dla zachowania regionalnej specyfiki. Na terenach szczególnie cennych krajobrazowo należy unikać realizacji projektów odległych stylistycznie, pochodzących z kulturowo odmiennych regionów,

- ochronę krajobrazu, szczególnie w rejonach o najwyższych walorach przyrodniczych i kulturowych.

Dla kształtowania przestrzeni miejskich przyjęto m.in. następujące zasady:

- ochrona dziedzictwa kulturowego, tożsamości i tradycyjnych elementów środowiska miejskiego, takich jak: zabytkowe dzielnice, budynki, dominanty przestrzenne, panoramy, tereny zielone i tereny otwarte; respektowanie zaleceń wynikających z przepisów ochronnych i poszerzanie ochrony prawnej,
- wykorzystywanie atutów wynikających z ukształtowania terenu, osi widokowych, dominant przestrzennych, panoram,
- podnoszenie wymogów architektonicznych, szczególnie w stosunku do obiektów realizowanych na obszarach śródmieść oraz w pobliżu terenów o najwyższych walorach kulturowych i przyrodniczych,
- podejmowanie opracowań planistycznych dotyczących rewaloryzacji przestrzeni miejskich.

Dla kształtowania obszarów wiejskich przyjęto m. in. następujące zasady:

- ochrona charakterystycznych układów ruralistycznych oraz zespołów sakralnych, pałacowo-parkowych, folwarków, ochrona zabytkowych budynków mieszkalnych, gospodarczych, wiatraków, remiz, szkół, kuźni, młynów, gorzelni i innych elementów specyficznych dla architektury wiejskiej np. kapliczek i krzyży,
- poszanowanie kształtowanej tradycyjnie różnorodności form osadnictwa wiejskiego w poszczególnych rejonach,
- twórcze wykorzystywanie wzorców architektury lokalnej przy formułowaniu warunków dla projektowanej zabudowy, odwoływanie się do architektury regionalnej Wielkopolski, preferowanie rodzimych materiałów budowlanych oraz tradycyjnych elementów małej architektury.

W rozdz. 31.3. „Promowanie świadomości regionalnej Wielkopolski” uznano, że do zaistnienia Wielkopolski jako regionu atrakcyjnego kulturowo, niezbędne jest intensywne promowanie wiedzy o środowisku kulturowym regionu. Działania na rzecz promowania świadomości regionalnej Wielkopolski mają na celu pobudzenie aktywności lokalnych środowisk, przywrócenie etosu

wielkopolskiego oraz pielęgnowanie regionalizmu, tzw. „małych ojczyzn”, m.in. poprzez:

- promowanie gwary, obyczajów, potraw, strojów, lansowanie folklorystycznych zespołów tanecznych,
- kształtowanie otwartości wobec innych mniejszości i kultur, prezentowanie ich dorobku kulturowego,
- organizowanie jarmarków, pokazów tradycyjnego rzemiosła, konkursów związanych z tematyką regionalną.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2013-2016 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVIII/763/13 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 28 października 2013 r.

Myślą przewodnią opracowania *Programu* było uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego czynnika wpływającego na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej. Program określił stan, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami, wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, edukacyjnych i promocyjnych.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

Do najcenniejszych zabytków na terenie gminy wpisanych do rejestru zabytków należą:

OPATÓWEK

UKŁAD URBANISTYCZNY, nr rej. 487/Wlkp/A z 17.04.2007 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. NAJŚWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA I ŚW. DOROTY:

a. kościół, XIV w., przebud. 1817-1820 r., 1905-1910 r., nr rej. 236/Wlkp/A z 30.06.2005 r.,

b. cmentarz przykościelny, XIV w., nr rej. 236/Wlkp/A z 30.06.2005 r.,

c. ogrodzenie z bramą, pocz. XX w., nr rej. 236/Wlkp/A z 30.06.2005 r.,

d. kaplica grobowa gen. Zajączka, 1 poł. XIX w., nr rej. 1152/A z 06.06.1970 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

- a. park, 1815-1820 r., nr rej. 33/A z 14.12.1964 r.,
- b. folwark (stodoły, spichlerz), 1 ćw. XIX w., nr rej. 33/A z 14.12.1964 r.,
- c. oficyna pałacowa, 1825 r., Kl.III-885/18/61 z 27.12.1961 r.,
- d. czworaki, XIX w., nr rej. 33/A z 14.12.1964 r.,
- e. dom, tzw. „domek gotycki” lub „cukiernia”, 1 ćw. XIX w., nr rej. 475/A z 03.02.1969 r.

ROGATKA, ok. 1820 r., nr rej. 476/A z 03.02.1969 r.

ZESPÓŁ FABRYKI SUKNA, 1824- 1834 r.:

- a. fabryka sukna, nr rej. 35/A z 14.12.1964 r.,
- b. dom robotników, nr rej. 35/A z 14.12.1964 r.

RAJSKO

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA, 1607 r., rozbud. 1917-1924 r., nr rej. 66 z 24.09.1930 r.

ROŹDŻAŁY

Zespół dworski:

- a. dwór, 1870 r., nr rej. 747/A z 25.03.1998 r.,
- b. park, 2 poł. XIX w., nr rej. 747/A z 25.03.1998 r.

TŁOKINIA KOŚCIELNA

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. JAKUBA APOSTOŁA, pocz. XVIII, nr rej. Kl.IV-73/87/54 z 12.06.1954 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

- a. pałac, 1915-1916 r., nr rej. 471 z 21.03.1985 r.,
- b. oficyna, 4 ćw. XIX w., rozbud. 1 ćw. XX w., nr rej. 471 z 21.03.1985 r.,
- c. park, ok. poł. XIX w., nr rej. 471 z 21.03.1985 r.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

CHEŁMCE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. NARODZENIA NMP:

- a. kościół, 1881-1883 r.,
- b. dzwonnica, k. XIX w.,
- c. kaplica grobowa, ob. kaplica cmentarna p.w. św. Franciszka, 1845 r.,
- d. cmentarz, XVI w., powiększony XIX w.,
- e. ogrodzenie, XIX/XX w.,
- f. plebania nr 8, l. 20 XX w.

BUDYNEK OSP, ob. przedszkole, nr 3, ok. 1910 r.

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 9, ok. 1885 r.,

b. pozostałości parku, 2 poł. XIX w.

DOM NR 6, ok. 1920 r.

DOM NR 24, k. XIX w.

DOM NR 55, 1884 r.

DOM NR 74, ok. 1890 r.

DOM NR 84, ok. 1880 r.

CIENIA PIERWSZA

KAPLICZKA, (1946 r.) z rzeźbą św. Nepomucena (XIX/XX w.)

DOM NR 1, 1923 r.

ZAGRODA NR 28:

a. dom, ok. 1900 r.

b. obora, ok. 1900 r.

CIENIA DRUGA

KAPLICZKA, 1937 r.

DOM NR 5, 1917 r.

DOM NR 7, ok. 1910 r.

DOM NR 18, pocz. XX w.

DOM NR 28, ok. 1880 r.

DOM NR 37, ok. 1910 r.

DOM NR 42, ok. 1900 r.

DOM NR 45, ok. 1890 r.

CIENIA TRZECIA

CHLEWNIA w zagrodzie nr 2, k. XIX w.

DOM NR 5, k. XIX w.

DOM NR 9, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 18, ok. 1880 r.

DOM NR 21, ok. 1910 r.

CIENIA - FOLWARK

DOM NR 2, ok. 1930 r.

DOM NR 7, ok. 1890 r.

DĘBE - KOLONIA

CMENTARZ EWANGELICKI, 1 poł. XIX w.

SZKOŁA, ob. dom nr 20, ok. 1910 r.

DOM NR 8, ok. 1890 r.

DOM NR 18, l. 20 XX w.

DOM NR 22, 1920 r.

DOM NR 28, k. XIX w.

KOBIERNO

KAPLICZKA, ok. 1918 r.

MICHAŁÓW PIERWSZY

ZAGRODA NR 4:

a. obora, 1 ćw. XX w.,

b. stodoła, ok. 1880 r.

MICHAŁÓW DRUGI

DOM NR 9, ok. 1910 r.

DOM NR 13, ok. 1890 r.

DOM NR 17, ok. 1930 r.

DOM NR 20, ok. 1920 r.

DOM NR 24, 1923 r.

MICHAŁÓW TRZECI

DOM NR 7, ok. 1890 r.

OPATÓWEK

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. NAJŚWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA

I ŚW. DOROTY, ul. Kościelna:

a. kościół, XIV w., przebud. 1817-1820 r., 1905-1910 r., z cmentarzem przykościelnym,

b. ogrodzenie z bramą, pocz. XX w.,

c. kaplica grobowa gen. Józefa Zajączka, 1 poł. XIX w.,

d. plebania nr 9, 4 ćw. XIX w.

ZESPÓŁ CMENTARZA EWANGELICKO-KATOLICKIEGO, ul. Piaskowa:

a. cmentarz, l. 40 XIX w.,

b. kaplica, poł. XIX w.

ROGATKA, ob. dom, ul. Rogatka 16, ok. 1820 r.

ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO, ul. Dworcowa:

a. dworzec kolejowy, 1906 r.,

b. dom pracowników kolei nr 1, 1903 r.,

c. dom pracowników kolei nr 2, 1903 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

a. oficyna, ul. Kościelna 17, 1825 r.,

- b. dom, tzw. „domek gotycki” lub „cukiernia”, ul. Kościelna 18, 1 ćw. XIX w.,
- c. dom robotników folwarcznych, ul. Szkolna 2, 1 ćw. XIX w.,
- d. dom robotników folwarcznych, ul. Szkolna nr 2 a, 1 ćw. XIX w.,
- e. dom robotników folwarcznych, ul. Szkolna 4, 1 ćw. XIX w.,
- f. dom robotników folwarcznych, ul. Szkolna 6, poł. XIX w.,
- g. budynek gospodarczy dla domów robotników folwarcznych, ul. Szkolna, 4 ćw. XIX w.,
- h. stodoła z magazynem, ul. Szkolna, 1 ćw. XIX w.,
- i. spichlerz, ul. Szkolna, 1 ćw. XIX w.,
- j. stodoła, ul. Szkolna, 1 ćw. XIX w.,
- k. piwnica, ul. Kościelna (obok oficyny), l. 20 XIX w.,
- l. brama główna, ul. Kościelna, pocz. XIX w.,
- ł. brama i mur przy „domku gotyckim”, ul. Kościelna, 1 ćw. XIX w.,
- m. park, ul. Kościelna, 1815-1820 r.

ul. Buczka

DOM NR 4, ok. 1910 r.

ul. św. Jana

DOM NR 4, ok. 1900 r.

DOM NR 10, pocz. XX w.

DOM NR 20, pocz. XX w.

DOM NR 22, XIX/XX w.

DOM NR 25, 2 poł. XIX w.

ul. Kaliska

DOM NR 1/3, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 5, ok. 1900 r.

DOM NR 16, l. 20 XX w.

DOM NR 18, ok. 1920 r.

ul. Kilińskiego

DOM NR 5, pocz. XX w.

DOM NR 5 a, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 6, ok. 1900 r.

DOM NR 8, ok. 1910 r.

DOM NR 9, k. XIX w.

ul. Kościelna

DOM NR 3, pocz. XX w.

DOM NR 8, k. XIX w.

DOM NR 12, k. XIX w.

ul. Kościuszki

DOM NR 9, ok. 1900 r.

DOM NR 21, pocz. XX w.

DOM NR 22, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 24, ok. 1900 r.

ul. Łódzka

DOM NR 1, 1905 r.

DOM NR 4, poł. XIX w.

DOM NR 5, k. XIX w.

DOM NR 12, ok. 1900 r.

DOM NR 15, ok. 1900 r.

DOM NR 16, poł. XIX w.

DOM NR 17, ok. 1900 r.

DOM NR 21, ok. 1900 r.

DOM NR 24, k. XIX w.

DOM NR 27, k. XIX w.

DOM NR 28, ok. XIX w.

DOM NR 33, k. XIX w.

DOM NR 35, l. 20. XX w.

DOM NR 54, ok. 1900 r.

ul. 3 Maja

DOM NR 3, k. XIX w.

DOM NR 4, k. XIX w.

DOM NR 8, ok. 1920 r.

DOM NR 9, ok. 1900 r.

DOM NR 11, k. XIX w.

ul. Poniałowskiego

DOM NR 13, ok. 1920 r.

DOM NR 18, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 26, k. XIX w.

DOM NR 38, ok. 1930 r.

DOM NR 62, ok. 1930 r.

ul. Poprzeczna

DOM NR 2, pocz. XX w.

DOM NR 3, ok. 1910 r.

pl. Wolności

DOM NR 1/2, 1 ćw. XIX w.

DOM NR 5, k. XIX w.

DOM NR 7, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 8, k. XIX w.

DOM NR 9, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 10, 1 ćw. XX w.

DOM NR 18, 1 ćw. XIX w.

DOM NR 19, 4 ćw. XIX w.

ZESPÓŁ FABRYKI SUKNA, ob. muzeum:

a. fabryka sukna – skrzydło północne, ul. Kościelna 1, 1828-1830 r.,

b. fabryka sukna – skrzydło wschodnie, ul. Kościelna 1, 1824-1826 r.,

c. fabryka sukna – skrzydło zachodnie, ul. Kościelna, 1830-1834,

d. dom robotników, ul. Kościelna 1A/1B, 1830-1834 r.,

e. folusz, ob. magazyn, ul. Poniatowskiego 2, l. 30 XIX w.,

f. wozownia, ob. dom, ul. Poniatowskiego 2, l. 30 XIX w.,

g. magazyn wełny, gręplarnia, ob. dom, pl. Wolności 17, ok. 1830 r., przebud.

l. 40 XX w.

ZESPÓŁ FABRYKI LALEK I ZABAWEK, ul. Łódzka 14:

a. budynek fabryczny, ok. 1910 r.,

b. dom, ok. 1910 r.

MŁYN, ul. Łódzka 32, 1924 r.

PORWITY

KAPLICZKA, ok. 1935 r.

DOM NR 1, ok. 1890 r.

DOM NR 24, ok. 1890 r.

RAJSKO

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA:

a. kościół, 1607 r., rozbud, 1917-1924 r.,

b. plebania nr 12, 1 ćw. XX w.,

c. dom parafialny nr 24, 1 ćw. XX w.,

KAPLICZKA, ok. 1914 r.

CMENTARZ KATOLICKI, ok. poł. XIX w.

DOM NAUCZYCIELA, ob. dom nr 4, l. 20 XX w.

DOM NR 8, 1 ćw. XX w.

DOM NR 9, ok. 1910 r.

DOM NR 13, 1 ćw. XX w.

ROŻDŻAŁY

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 21, 1870 r.,

b. park, 2 poł. XIX w.,

c. dom robotników folwarcznych nr 20, 2 poł. XIX w.

DOM NR 13, ok. 1900 r.

SIERZCHÓW

DOM NR 13, 1 ćw. XX w.

DOM NR 42, ok. 1880 r.

DOM NR 47, ok. 1920 r.

DOM NR 54, ok. 1880 r.

DOM NR 80, ok. 1900 r.

DOM NR 96, ok. 1930 r.

MŁYN, 1931 r.

SŁONECZNA

LEŚNICZÓWKA nr 7, 1 ćw. XX w.

DOM NR 2, ok. 1930 r.

DOM NR 5, ok. 1910 r.

DOM NR 8, ok. 1910 r.

DOM NR 9, l. 30 XX w.

DOM NR 11, ok. 1920 r.

SZAŁE

ul. Kaliska

DOM NR 19, ok. 1915 r.

DOM NR 52, ok. 1910 r.

DOM NR 78, ok. 1900 r.

DOM NR 90, ok. 1910 r.

DOM NR 96, k. XIX w.

SZULEC

ZAGRODA NR 11:

a. dom, 1904 r.,

b. budynek gospodarczy, ok. 1905 r.

DOM NR 21, ok. 1938 r.

DOM NR 23, ok. 1938 r.

DOM NR 26, ok. 1900 r.

TŁOKINIA KOŚCIELNA

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. JAKUBA APOSTOŁA, ul. Kościelna:

- a. kościół, pocz. XVIII w.,
- b. wejście na dziedziniec kościelny, XIX w.,
- c. plebania nr 7, 2 poł. XIX w.

KRZYŻ PRZYDROŻNY, ul. Kościelna, 1916 r.

CMENTARZ KATOLICKI, ul. Akacyjowa, poł. XIX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWY, ul. Kościelna:

- a. pałac nr 46, 1915-1916 r.,
- b. oficyna nr 46, 4 ćw. XIX w., rozbud. 1 ćw. XX w.,
- c. brama, ok. 1916 r.,
- d. park, ok. poł. XIX w.,
- e. dom robotników folwarcznych nr 22, 1869 r.,
- e. krzyż pamięci Stanisława Chrystowskiego, 1896 r.

DOM NR 7, ul. Nowa, ok. 1930 r.

DOM NR 51, ul. Wielka, ok. 1930 r.

TŁOKINIA MAŁA

DOM NR 9, ok. 1910 r.

DOM NR 18, ok. 1910 r.

DOM NR 26, ok. 1900 r.

DOM NR 28, 1921 r.

TŁOKINIA NOWA

DOM NR 5, 1928 r.

DOM NR 10, ok. 1930 r.

DOM NR 11, ok. 1880 r.

DOM NR 13, ok. 1930 r.

DOM NR 14, ok. 1920 r.

TŁOKINIA WIELKA

SZKOŁA, I. 30 XX w.

SZKOŁA, ob. biblioteka nr 86, k. XIX w.

DOM NR 8, 1936 r.

DOM NR 10, ok. 1930 r.

DOM NR 21, ok. 1930 r.

DOM NR 29, ok. 1930 r.

DOM NR 32, ok. 1900 r.

DOM NR 46, ok. 1900 r.

DOM NR 53, ok. 1900 r.

DOM NR 54, l. 40 XX w.

ZAGRODA NR 59:

a. stodoła, ok. 1900 r.,

b. obora, ok. 1900 r.

DOM NR 62, ok. 1900 r.

DOM NR 88, ok. 1930 r.

DOM NR 90, ok. 1910 r.

DOM NR 92, 1928 r.

TROJANÓW

REMIZA STRAŻACKA nr 7, 1924 r.

DOM NR 21, ok. 1900 r.

WARSZEW

DOM NR 12, ok. 1920 r.

ZAGRODA NR 13:

a. dom, ok. poł. XIX w.,

b. spichlerz, ok. poł. XIX w.,

c. stodoła, ok. poł. XIX w.,

d. wozownia, ok. poł. XIX w.

ZAWADY

DOM NR 1, k. XIX w.

ZDUNY

ul. Jana Pawła II

DOM NR 3, ok. 1930 r.

DOM NR 17, ok. 1900 r.

DOM NR 22, ok. 1900 r.

ZMYŚLANKA

DOM NR 12, k. XIX w.

6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

1. Wyposażenie kaplicy św. Anny, a zarazem kaplicy grobowej gen. Józefa Zajączka w Opatówku wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 56/Wlkp/B na podstawie decyzji z dnia 22.01.2004 r.

2. W kościele par. p.w. św. Michała Archanioła w Rajsku do rejestru wpisane są 3 obiekty pojedyncze pod numerami 125/B, 126/B, 127/B na podstawie decyzji z dnia 7.06.1950 r. oraz zespół (25 poz.) pod nr 177/B na podstawie decyzji z dnia 20.09.1996 r. W skład wyposażenia wchodzi m.in. Ołtarz główny,

barokowy z poł. XVIII w., ołtarze boczne z 1760 r., neogotycki prospekt organowy z 1861 r., barokowa kropielnica z 1 poł. XVIII w. Zachowane w dobrym stanie; ołtarz główny po konserwacji w latach 2009-2013, ołtarz boczny konserwowany w 2016 r., ołtarz św. Walentego w 2014 r. Po konserwacji również ambona i obrazy (2015-2016 r.)

3. Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. św. Jakuba Apostoła w Tłokini Kościelnej wpisane jest do rejestru zabytków pod nr 52/Wlkp/B na podstawie decyzji z dnia 12.11.2003 r. (16 poz.), m.in. barokowe ołtarze, główny i boczne z 2 poł. XVIII w., z obrazami i rzeźbami, barokowa ambona i chrzcielnica. Obiekty po konserwacji (ołtarze, ambona) przeprowadzonej w latach 2010-2011.

4. Pod nr 40/Wlkp/B na podstawie decyzji z dnia 12.09.2002 r. wpisana została figura św. Jana Nepomucena, ustawiona pierwotnie przy ul. św. Jana w Opatówku. Po przeprowadzonej w 2002 r. konserwacji obiekt przeniesiono do miejscowego kościoła parafialnego.

5. W kościele par. p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Opatówku wystrój i wyposażenie wpisano do rejestru zabytków pod nr 109/Wlkp/B na podstawie decyzji z dnia 11.02.2008 r. (19 poz.). Na wyposażenie składają się m.in. ołtarz główny, neogotycki z pocz. XX w., ołtarze boczne z k. XVIII w., XVIII-wieczna chrzcielnica, rzeźbione stacje Drogi Krzyżowej z pocz. XX w. Wyposażenie utrzymane w dobrym stanie, po przeprowadzonych pracach konserwatorskich; ołtarz św. Doroty w kaplicy 2007 r., ołtarz boczny Chrystusa Ukrzyżowanego 2008-2009 r., ołtarz główny 2010-2011 r., ambona 2012-2013 r., stacje Drogi Krzyżowej 2013-2014 r., ołtarz boczny MB Częstochowskiej 2014-2015 r. Konserwacji wymaga prospekt organowy i konfesjonały.

6. Wyposażenie kościoła p.w. Narodzenia NMP w Chełmcach wpisano do rej. zabytków pod nr 166/Wlkp/B decyzją z dnia 27.11.2009 r. (8 poz.). W skład wyposażenia wchodzi m.in. neogotyckie ołtarze, główny p.w. Najświętszej Marii Panny, boczny p.w. Najświętszego Serca Jezusa, boczny p.w. św. Wojciecha Biskupa, z rzeźbami i obrazami, prospekt organowy z ok. 1790 r., neogotycka ambona z 1890 r. W latach 2010-2012 przeprowadzono konserwację prospektu organowego i instrumentu. Pozostałe wyposażenie w stanie zadowalającym.

7. Maszyna parowa prod. Richard Raupch Maschinenfabrik – rejestr zabytków nr 1/B/99 na podstawie decyzji z dnia 23.06.1999 r. Maszyna znajduje się w Muzeum Historii Przemysłu w Opatówku (wpisana do inwentarza muzealnego).

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze (art. 3, pkt 14 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W celu jego ochrony oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, cyt. Ustawa przewiduje ochronę poprzez wpis do rejestru zabytków cennych kulturowo struktur przestrzennych – układów urbanistycznych, ruralistycznych, krajobrazów kulturowych.

Decyzją Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 17 kwietnia 2007 r. pod Nr rejestru 487/Wlkp/A wpisany został historyczny układ urbanistyczny miasta Opatówka obejmujący:

- nawarstwienia kulturowo-osadnicze od czasów pradziejowych po okres nowożytny,
- znajdujący się w centrum miasta dawny, obecnie przekształcony, ćwierćkolisty rynek, obecnie plac Wolności,
- układ ulic stanowiących granicę średniowiecznej lokacji: ul. Kościelna (d. Pałacowa), ul. Poniatowskiego (d. Sieradzka), ul. Łódzka (d. Wartka), ul. Kaliska,
- ulice odchodzące od rynku stanowiącego najstarszy element przestrzenny Opatówka z ulicami dopełniającymi i łączącymi: ul. Poprzeczna, ul. św. Jana, ul. Dziubińskiego, ul. Szkolna, ul. Piaskowa, ul. 3 Maja, ul. Kilińskiego,
- tereny zielone pl. Wolności, placu przykościelnego, park w zachodniej części miasta z zachowanymi elementami małej architektury,
- zespół kościoła par. p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa,
- zabudowę mieszkalną przy wymienionych wyżej placu i ulicach, o przeważającym typie domów parterowych z dachami dwuspadowymi z zachowanym detalem architektonicznym w formie m.in. boniowania, gzymsów i opasek, wielorodzinne kamienice jedno- i dwukondygnacyjne z wystawami dachowymi oraz domy wolnostojące, parterowe, w części drewniane nakryte dachami dwuspadowymi,
- zabudowę gospodarczą z dominującym typem wąskiego parterowego budynku, wznoszonego przy bocznych granicach działek zabudowy,
- zabudowę użyteczności publicznej,
- zabudowę przemysłową.

Obszar Opatówka kształtujący się przez wieki ukazuje ciągłość procesu urbanizacji ośrodka przerwanego w 1870 roku, po utracie praw miejskich. Każdy etap rozwoju, tj. osadnictwa przedlokacyjnego, lokacji miasta, rozwoju terytorialnego ośrodka w okresie nowożytnym i nowoczesnym do początków XX w. jest dobrze widoczny. W mieście zachowały się przykłady relikwów osadnictwa oraz architektury od średniowiecza po początki XX w. Wyznaczone granice obejmują obszar o największym nasyceniu elementów przestrzeni historycznej miasta.

Dobry stan zachowania poszczególnych elementów układu przestrzennego: placów, ulic, podziałów gruntów oraz architektury sakralnej, przemysłowej i mieszkalnej oraz wyraźna czytelność ich genezy widzianej w szerokim kontekście rozwoju gospodarczo-społecznego Wielkopolski w czasie wielkiej reformy państwa w wiekach XIV-XV, a także w kontekście dalszych przekształceń w wiekach późniejszych (szczególnie w wieku XIX), stawia historyczny ośrodek miejski w grupie szczególnie cennych zespołów współtworzących dziedzictwo kulturowe kraju.

Z obszarowych wpisów do rejestru zabytków wymienić należy również parki dworskie i pałacowe założone w stylu krajobrazowym w miejscowościach: Opatówek, Rożdżały, Tłocin Kościelna.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23.07.2003 r., Dz. U. z 24.10.2014 r., poz. 1446).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać

opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności człowieka wraz z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać dla dobra ogółu i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne, dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne, dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej kultury, którzy z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Opatówek znajduje się jedno stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Jest to kopiec podworski (tzw. grodzisko stożkowate) w miejscowości Rajsko (st. 31). Został on wpisany do rejestru zabytków pod nr rej. 757/A na podstawie decyzji z 31 grudnia 1998 r.

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Opatówek zewidencjonowano 1 stanowisko archeologiczne o własnej formie krajobrazowej. Jest to wyżej wymieniony kopiec podworski (tzw. grodzisko stożkowate) w miejscowości Rajsko (st. 31).

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.

Obszar gminy Opatówek został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Na terenie gminy Opatówek zewidencjonowano dotychczas 246 faktów osadniczych, które zaprezentowano w tabelce poniżej:

FAKTY OSADNICZE	Grodziska	Cmentarzyska	Osady	Inne	Ogółem
Ilość stanowisk ogółem	1	10	234	1	246
Wpisanych do rejestru	1	x	x	x	1

* dane przytoczone za gminną ewidencją zabytków archeologicznych gminy Opatówek

Gmina Opatówek położona jest na Wysoczyźnie Kaliskiej. Przebiegają na niej grupy pagórków morenowych o wysokości sięgającej od 175 do 205 m n.p.m. Powszechnie występującym składnikiem krajobrazu są wydmy, ciągnące się przede wszystkim szeroką strefą wzdłuż doliny Prosny. Z nimi też wiążą się największe skupiska lasów. Obszary leśne i bagniste zajmowały w XIV w. 45% ogólnej powierzchni. Ziemie te były słabo zasiedlone. Tam gdzie nie było większych wzniesień teren sprzyjał osadnictwu. Powierzchnia ziem uprawnych w ciągu XV-XVI w. zwiększyła się o 10%. Dopływ Prosny, rzeka Pokrzywnica, to największa rzeka przepływająca przez teren gminy. Jest to prawy dopływ rzeki Prosny. Prawy dopływ rzeki Pokrzywnicy to rzeka Trojanówka spod Gruszczyc, która łączy się z ciekim podstawowym – rzeką Pokrzywnicą pod Trojanowem, cechuje bardzo mały spadek, bez wyraźnie zaznaczonych wododziałów. Na niektórych odcinkach rozlewały się błota i mokradła stwarzając, zwłaszcza w czasie wiosennych roztopów, problemy komunikacyjne.

Z wczesnej i środkowej epoki kamienia na terenie dzisiejszej gminy Opatówek znamy nieliczne, pojedyncze znaleziska. Neolit (młodsza epoka kamienia) przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne

i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp.

Wszystkie te nowości na ziemi polskiej przyniosła ludność kultury ceramiki wstęgowej rytej, która dotarła tu z terenów naddunajskich poprzez Bramę Morawską. Ludność ta osiedlała się głównie na terenach o najlepszych glebach, na których uprawiała pszenicę, jęczmień, proso (prawdopodobnie metodami kopieniaczymi, za pomocą kamiennych i rogowych motyk). Ze zwierząt domowych hodowała krowy, owce, kozy i świnie.

W połowie IV tysiąclecia przed naszą erą na obszarze Niziu Europejskiego utworzyła się kultura pucharów lejkowatych. Ludność kultury pucharów lejkowatych zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmych wzniesień. Charakterystyczną cechą tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca.

Prawie równolegle rozwijała się kultura amfor kulistych, będąca kontynuacją kultur wstęgowych i przejmująca wiele cech od kultury pucharów lejkowatych. Dotychczas odnalezione osady tej kultury charakteryzowały się małą ilością domów o konstrukcji słupowej zbudowanych na planie nieregularnego czworokąta. Czasami również w formie ziemianki. Groby ludności kultury amfor kulistych najczęściej występują w formie skrzyń z kamieni, przykrytych ziemnym nasypem. Wewnątrz znajdowano ozdoby, naczynia. Wiele pochówków zawiera również szczątki zwierząt, głównie bydła z obciętymi rogami.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. Wczesna epoka brązu (około 1900-1200 p.n.e.) jest na terenie dzisiejszej gminy reprezentowana przez kultury unietycką i trzciniecką. Stanowiska osadnicze związane z ludnością tych kultur znane są z terenu gminy. Podstawą gospodarki kultur wczesnobrązowych był chów zwierząt i uprawa ziemi, uzupełniane łowiectwem i rybołówstwem.

Wzrost osadnictwa widoczny jest natomiast w środkowym i późnym okresie epoki brązu. Zaczęła się wówczas rozwijać na dzisiejszych ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego

na rozległe tereny Europy. Ludność kultury łużyckiej prowadziła osiadły tryb życia, a system gospodarczy tej kultury, jak się przypuszcza, był wielokierunkowy. Posługiwano się sprzężajnym radłem, a mniejsze pola obrabiano za pomocą motyk rogowych, zboże sprzątano sierpem brązowym. Zmarłych palono na stosie, a ich szczątki składano do popielnic, które zakopywano w ziemi wraz z przystawkami i darami grobowymi. Znacznemu upowszechnieniu uległy wyroby brązowe, zarówno ozdoby, jak i narzędzia, które wytwarzano na miejscu.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne. W pierwszym okresie epoki żelaza (okres halszacki 650-400 p.n.e.) kultura łużycka przeżywa swój największy rozkwit i posiada szerokie kontakty z resztą Europy. Powstają wówczas grody typu Biskupin.

Pod koniec okresu okres halszackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytnim wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów.

Podniesienie się poziomu wód gruntowych, spowodowane zmianami klimatycznymi, wypiera osadników z ich dotychczasowych siedlisk. Osłabione w ten sposób osadnictwo łużyckie jest stopniowo podbijane lub kolonizowane przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską. Trudno jest stwierdzić, czy proces ten miał charakter zbrojnej agresji, czy odbywał się w sposób pokojowy poprzez asymilację miejscowej ludności i przybyłej z Pomorza nowej grupy osadniczej. Różnice między obydwoma kulturami widoczne są przede wszystkim w formach grobów oraz kształtach i ornamentyce naczyń i przedmiotów metalowych.

Skupiska osadnicze kultury łużyckiej na obszarze gminy Opatówek są licznie reprezentowane. Pozostałości osadnictwa tej ludności widoczne są zwłaszcza w okolicach miejscowości: Józefów, Michałów, Opatówek, Rajsko, Sierzchów, Szulec.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednolicenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski 150 p.n.e. – 25 n.e.). Rozwijała się ona następnie

w kolejnym okresie – wpływów rzymskich (I-IV w. n.e.).

Ludność kultury przeworskiej prowadziła osiadły tryb życia, zamieszkując osady otwarte. Podstawę gospodarki stanowiła uprawa roli w połączeniu z hodowlą zwierząt, wśród których dominowało bydło rогate. Rozwijały się również inne gałęzie wytwórczości, szczególnie hutnictwo i kowalstwo, m. in. ze względu na duże zapotrzebowanie na broń i narzędzia. Dość często wytop żelaza i wyrób z nich gotowych przedmiotów odbywał się w pobliżu osad. Charakterystyczny był obrządek pogrzebowy kultury przeworskiej. Całość wyposażenia zmarłego palono wraz ze zwłokami na stosie, a naczynia składane do grobów celowo rozbijano. Na obszarze naszej gminy widoczna jest duża intensywność osadnictwa przeworskiego (Józefów, Michałów, Opatówek, Sierzchów, Warszaw).

Na przełomie IV i V w. n. e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Początkowe fazy tego okresu charakteryzują się wyraźnym regresem w zakresie kultury materialnej. Pojawia się nowy system gospodarki żywnościowej – przemienno -ugorowej uprawy zbóż ozimych i jarych. Szeroko stosowana jest sprzężajna obróbka roli. Pojawia się na szeroką skalę proso. W hodowli wzrasta rola świni przy zmniejszeniu stad bydła rогatego i koni. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Osady miały niewielkie rozmiary, chaty miały konstrukcję zrębową, wykorzystywano też kwadratowe ziemianki i półziemianki.

Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X w. kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załężki przyszłych miast. Widoczne jest kilka faz powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć

grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Według ocen archeologów, grodziska te były zamieszkałe przez człowieka od IX do XI wieku, czyli pod koniec wczesnego średniowiecza. Czasy te to okres przedpiastowski i wczesnopiastowski. W okresie przedpiastowskim trwał jeszcze zwyczaj ciałopalenia, ale około X wieku obrządek ten ustąpił miejsca pochówkowi szkieletowemu.

Z okresu średniowiecznego znane jest na terenie gminy jedno grodzisko w miejscowości Rajsco oraz liczne osady, między innymi z miejscowości Michałów i Opatówek.

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. z 24.10.2014 r., poz. 1446) wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Większość odkrytych stanowisk na terenie gminy Opatówek znamionuje znaczący stopień zniszczenia. Wynika to z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa, ale także ze zniszczeń wywołanych przebudową w dawnych czasach.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są więc inwestycje budowlane i przemysłowe, zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa i rozbudowa dróg, rozbudowa sieci wodociągowych i kanalizacyjnych, a także wszelkiego typu eksploatacje zasobów naturalnych; udokumentowane złoża ilów występują w miejscowości Cienia Pierwsza i Cienia Druga oraz kruszywa naturalnego w miejscowości Zduny.

Prowadzący ich eksploatację posiadają koncesje na ich wydobywanie. Na terenie gminy w kilku miejscach prowadzona jest nielegalna eksploatacja kruszyw. Taki stan rzeczy wymaga konsekwentnej polityki służb nadzorujących i spowodowanie zaniechania nielegalnego ich wydobywania i niszczenia zabytków archeologicznych.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka (gmina Opatówek jest gminą rolniczą, użytki rolne zajmują ok. 80 % jej powierzchni). Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrażają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

7.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Opatówek zostało uchwalone przez Radę Gminy Uchwałą Nr 117/99 z dnia 29 grudnia 1999 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego,

które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego, co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W rozdz. 3 „Uwarunkowania rozwoju gminy” określono uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne rozwoju gminy, biorąc pod uwagę jej potencjał społeczno-gospodarczy i przyrodniczy. W punkcie 3.2. „Uwarunkowania wewnętrzne”, do mocnych stron w zakresie środowiska przyrodniczego zaliczono występowanie obszarów zieleni wysokiej – parków podworskich oraz zieleni cmentarnej – jako elementów wspomagających system środowiska przyrodniczego gminy. W zakresie środowiska kulturowego wymieniono:

- występowanie obiektów zabytkowych o znaczącej randze artystycznej i historycznej, kształtujące obraz gminy (zabytki Opatówka, Tłokini Kościelnej, Rajska),
- dobry stan zachowania założeń rezydencjonalnych w Tłokini Kościelnej i Rożdżalach,
- szczególna, w skali kraju, ranga Muzeum Historii Przemysłu,
- dogodne warunki komunikacyjne zespołów zabytkowych z siecią głównych dróg,
- wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w procesie, szeroko pojętej promocji walorów turystyczno-krajoznawczych, stymulującym także działalność gospodarczą,
- możliwość wykorzystania licznie zachowanej tradycyjnej zabudowy zagrodowej.

Do słabych stron w zakresie środowiska kulturowego zaliczono:

- występowanie dużej ilości obiektów zabytkowych o znaczącej randze artystycznej i historycznej (zabudowa dawnego założenia folwarcznego oraz zabytkowych obiektów przemysłowych w Opatówku) wymagających szczególnego traktowania, a co za tym idzie stałych nakładów finansowych,
- zły stan techniczny obiektów zabytkowych w pozostałościach przeduwłaszczeniowych majątków ziemskich (Chełmce, Rajsko), będący efektem eksploatacyjnego charakteru ich użytkowania lub ich niewłaściwej przebudowy,
- nieuregulowany prawnie status własnościowy obiektów zabytkowych,
- przerwany naturalny proces adaptacji tradycyjnej formy budownictwa mieszkalnego (zagrodowego) poprzez stosowanie współczesnych standardów, w wyniku czego powstaje zunifikowana zabudowa, nie kultywująca lokalnej tradycji.

W rozdz. 4 „Kierunki zagospodarowania przestrzennego”, pkt 4.1.

określono cele rozwoju gminy. Generalnym celem rozwoju gminy jest zapewnienie mieszkańcom warunków umożliwiających wzrost poziomu życia przy jednoczesnej ochronie walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz zachowania ładu przestrzennego.

W punkcie 4.2.1 „Kierunki ochrony walorów środowiska przyrodniczego”, jednym z przedmiotów ochrony są parki podworskie w miejscowościach: Tłokinia Kościelna, Opatówek i Rożdżały. W Studium uznaje się za celowe pielęgnację istniejącej infrastruktury roślinnej, uzupełnianie i wymianę drzewostanu poprzez nasadzenia gatunkami drzew trwałych i długowiecznych, ochronę przed negatywnym oddziaływaniem obiektów zlokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie.

W punkcie 4.2.2. przedstawiono kierunki ochrony walorów środowiska kulturowego. Przedmiotem ochrony są przede wszystkim:

- obiekty wpisane do rejestru zabytków,
- układy urbanistyczne,
- obiekty budowlane i architektoniczne i zespoły tych obiektów,
- elementy małej architektury,
- parki podworskie, założenia pałacowo-parkowe,
- cmentarze,
- stanowiska archeologiczne i obszary eksploracji archeologicznej.

Metody i zasady ochrony:

1. W odniesieniu do obiektów wpisanych do rejestru zabytków, wszelka działalność budowlana wymaga pisemnego zezwolenia Państwowej Służby Ochrony Zabytków. Wprowadza się wymóg konsultowania i uzyskania uzgodnienia z Państwową Służbą Ochrony Zabytków wszelkich zmian (przebudowa, rozbudowa, remonty obiektów), a także uzgadniania wszelkich zamierzeń inwestycyjnych.
2. W strefie eksploracji archeologicznej istnieje wymóg uzyskania zezwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na podjęcie wszelkich prac ziemnych, które uwarunkowane są przeprowadzeniem badań archeologicznych wyprzedzających lub towarzyszących.

W Studium uznaje się na celowe:

- ochronę terenów przed nie kontrolowaną pod względem estetyki architektonicznej zabudową, nie dostosowaną do środowiska kulturowego terenu,
- wyeliminowanie czynników degradujących historyczne układy urbanistyczne

i ruralistyczne,

- ochronę krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z zabytkowymi zespołami i obiektami,
- zabezpieczenie właściwej ekspozycji zabytkowych zespołów i obiektów
- szczególną pielęgnację historycznych obiektów małej architektury, takich jak kapliczki, krzyże przydrożne, figury, pomniki związane z historią i tradycjami miejscowej ludności,
- adaptacja i modernizacja elementów zabudowy i krajobrazu do potrzeb współczesnych,
- dążenie do usunięcia elementów uznanych za zniekształcające założenia i obiekty historyczne,
- dążenie do odtworzenia elementów zniszczonych w oparciu o szczegółowe wytyczne określone każdorazowo przez Państwową Służbę Ochrony Zabytków,
- zagospodarowanie obiektów opuszczonych,
- dostosowanie współczesnych funkcji do wartości zabytkowych zespołów i obiektów,
- zachowanie i adaptacja dawnych zespołów folwarcznych stanowiących wartości historyczne i krajobrazowe,
- lokalizację nowej zabudowy przede wszystkim w granicach historycznych wsi bądź w układzie szeregowym,
- zachowanie terenu zabytkowych założeń zieleni, tj. parków pałacowych i podworskich, cmentarzy (w całości, w jednych rękach) w granicach historycznych,
- rygorystyczne przestrzeganie zakazu lokalizacji jakichkolwiek obiektów na terenach zabytkowych założeń zieleni, bez uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Przyrody,
- wprowadzenie obowiązku uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Przyrody wszelkich prac porządkowych i renowacyjnych.

W związku z powyższym, w szczególności należy:

- zachować historyczny układ przestrzenny dawnego miasta Opatówek, tj. rozplanowanie dróg, ulic, placów, linii zabudowy, kompozycję wnętrza urbanistycznych i kompozycję zieleni,
- w obrębie historycznego centrum dawnego miasta Opatówek dążyć do sukcesywnej likwidacji dysharmonii nowej zabudowy,

- utrzymywać walory krajobrazowe i doprowadzić do rewitalizacji założenia pałacowo-parkowego w Opatówku,
- utrzymywać walory krajobrazowe i doprowadzić do rewitalizacji założenia dworskiego w Rożdżałach,
- kontynuować działania rewitalizacyjne założenia pałacowo-parkowego w Tłokini Kościelnej,
- uwypuklić walory krajobrazowe jednego z najwyższych wzgórz morenowych w okolicy Kalisza z dominantą wieży kościelnej w Chełmcach, między innymi poprzez urządzenie tarasu widokowego,
- wskrzesić nie istniejącą dziś funkcję dawnego osiedla letniskowego dla kaliskiej finansjery z lat 20-30 XX w. w miejscowości Rożdżały – Słoneczna z uwagi na walory klimatyczne i krajobrazowe, między innymi poprzez wyznaczenie terenów dla rozwoju usług sportu, turystyki, wypoczynku i rekreacji oraz promocję tej struktury przestrzennej gminy.

7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Gmina Opatówek nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu całej gminy. Obowiązuje 8 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów na terenie gminy, z których następujące zawierają zapisy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego:

I. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Opatówek – wieś Szale, przyjęta Uchwałą Nr 105/04 Rady Gminy w Opatówku z dnia 22 kwietnia 2004 r.

§ 13, pkt 13. Wszelkie prace ziemne, przed ich rozpoczęciem, wymagają zgłoszenia Służbie Ochrony Zabytków (strefa eksploracji archeologicznej).

II. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu inwestycyjnego położonego w miejscowości Józefów, przyjęty Uchwałą Nr 257/10 Rady Gminy w Opatówku z dnia 29 października 2010 r.

§ 4, pkt 6. Na całym obszarze objętym planem ustala się obowiązek zgłoszenia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków wszelkich znalezisk posiadających znamiona zabytku, odnalezionych przy prowadzeniu prac ziemnych oraz zabezpieczenia odkrytego przedmiotu, a także wstrzymania wszelkich robót mogących go uszkodzić lub zniszczyć.

III. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Opatówek

w m. Opatówek w rejonie ulicy Piaskowej i ulicy Dziubińskiego przyjęty Uchwałą Nr 295/13 Rady Gminy w Opatówku z dnia 22 kwietnia 2013 r.

§ 6. 1. Na całym obszarze objętym planem ustala się obowiązek niezwłocznego zawiadomienia właściwego organu do spraw ochrony zabytków w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych na obiekt mający charakter zabytku o dokonanym odkryciu. 2. Ze względu na ochronę konserwatorską działek nr 174 i 175/2 (na podstawie decyzji WKZ z dnia 17.04.2007 r. Nr 487/Wlkp/A wpisującej do rejestru zabytków historyczny układ urbanistyczny miejscowości Opatówek) nakazuje się wprowadzenie nadzoru archeologicznego przy robotach ziemnych. 3. Nowa zabudowa mieszkaniowa (wielorodzinna) winna podnosić wartości estetyczne terenu objętego planem i podkreślać związek przestrzenny z historycznym założeniem urbanistycznym, zespołem folwarcznym i zabytkowym parkiem; nie może ona dominować nad zabudową zabytkową i winna ona odpowiadać następującym zaleceniom: wysokość kondygnacji 3 z użytkowym poddaszem, dachy strome o symetrycznych połaciach i kącie nachylenia 40°, kryte ceramicznie, kontynuowanie tradycji stosowania tynkowanego lica ścian zewnętrznych i operowanie drobnym detałem architektonicznym (np. poprzez wykorzystanie elementów boniowania).

Inwestycje na terenie gminy Opatówek, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, realizowane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji celu publicznego, które uzgadniane są z konserwatorem zabytków.

7.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i szczególnych zagrożeń

Gmina Opatówek posiada opracowany w 2007 roku *Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i szczególnych zagrożeń* zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153). Plan ten będzie corocznie aktualizowany.

7.4. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

W czasach wielkich przekształceń środowiska, związanych przede wszystkim z urbanizacją i uprzemysłowieniem, ogromne znaczenie ma

zachowanie w niezmienionym stanie terenów mało jeszcze zdegradowanych, gdzie przyroda zachowała wiele z naturalnego uroku. Formami takiej ochrony są parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. Tworzy się je na obszarach o wysokich walorach naturalnych środowiska oraz o nieprzeciętnych właściwościach estetycznych krajobrazu, nierzadko połączonych z wartościami historycznymi, turystycznymi i krajoznawczymi.

Część gminy Opatówek znajduje się w obrębie dwóch takich obszarów:

1. Rozporządzeniem Nr 68 Wojewody Kaliskiego z dnia 20 grudnia 1991 r. ustanowiony został Obszar Chronionego Krajobrazu o nazwie „Dolina rzeki Swędrni”. Obszar ten o ogólnej powierzchni ok. 5.000 ha wyznaczono w celu zabezpieczenia walorów przyrodniczych takich jak: rzeźba terenu, zbiorniki wodne, szata roślinna oraz walorów estetyczno-widokowych krajobrazu. Dolina ta powstała w okresie zlodowacenia środkowopolskiego, stąd unikalne w skali kraju walory naturalnego krajobrazu.
2. Rozporządzeniem Nr 65 Wojewody Kaliskiego z dnia 20 grudnia 1996 r. ustanowiony został Obszar Chronionego Krajobrazu „Dolina rzeki Prosny”. Walory przyrodnicze tego obszaru, zbliżone jak w przypadku doliny rzeki Swędrni, determinowane są wpływem rzeki Prosny, lewostronnego dopływu rzeki Warty, cieków wodnych o największym znaczeniu dla regionu.

Na terenie gminy Opatówek indywidualną ochroną poprzez wpis do rejestru pomników przyrody objęte są następujące obiekty:

- Tłokinia Kościelna – 3 lipy drobnolistne o obwodach pni: 230, 280, 330 cm w parku zabytkowym (nr rej. 352),
- Tłokinia Kościelna – grochodrzew o obwodzie pnia 400 cm w parku zabytkowym (nr rej. 353),
- Tłokinia Kościelna – 4 dęby szypułkowe o obwodach pni 400-460 cm w parku zabytkowym (nr rej. 354),
- Tłokinia Kościelna – wierzba krucha o obwodzie pnia 360 cm w parku zabytkowym (nr rej. 355),
- Tłokinia Kościelna – wierzba biała o obwodzie pnia 340 cm w parku zabytkowym (nr rej. 356),
- Tłokinia Kościelna – lipa drobnolistna o obwodzie pnia 270 cm (nr rej. 573),
- Porwity – lipa drobnolistna o obwodzie pnia 363 cm (nr rej. 611),
- Opatówek – topola biała w parku zabytkowym (nr rej. 521),
- Opatówek – lipa drobnolistna w parku zabytkowym (nr rej. 522),

- Opatówek – dąb szypułkowy w parku zabytkowym (nr rej. 523),
- Opatówek – buk zwyczajny w parku zabytkowym (nr rej. 524).

Jedną z form ochrony przyrody jest ustanowienie użytków ekologicznych, definiowanych jako zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów, m.in. naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin i zwierząt.

Na terenie gminy Opatówek, Uchwałą Rady Gminy Nr 79/95 z dnia 25 grudnia 1995 r., uznano za użytek ekologiczny bagno śródleśne „Tłokinia” we wsi Tłokinia Kościelna, oddział leśny 85d, o powierzchni 1,42 ha.

8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków

CHEŁMCE

Zespół kościoła parafialnego p.w. Najświętszej Marii Panny (w trakcie wpisu do rejestru zabytków)

Zespół kościelny usytuowany jest w północno-zachodniej części wsi. Kościół znajduje się w południowo-wschodniej części cmentarza grzebalnego o pow. 1,5 ha - na wyniesionym terenie ze stromym zboczem dochodzącym do ulicy, zabezpieczonym murem oporowym. Do kościoła od strony wschodniej prowadzą jednobiegowe schody ujęte otynkowanym murem, wznoszącym się ku górze schodkowo, natomiast od południa prowadzi podjazd z betonowej kostki, z której ułożona jest również droga wokół kościoła. Starsza, XVI-wieczna, część cmentarza znajduje się po północnej stronie kościoła, nowsza XIX- wieczna na zboczach wzniesienia po południowej i częściowo zachodniej stronie. Teren cmentarza od strony południowej, północno-wschodniej i wschodniej ogrodzony jest ażurowym murem ceglany z pełnymi słupkami, na kamiennej podmurówce, postawionym na przełomie XIX/XX w. W otoczeniu kościoła rośnie starodrzew, głównie klony i kilka drzew kasztanowca. Po północnej stronie kościoła znajduje się murowana dzwonnica, arkadowa, z k. XIX w. oraz kaplica grobowa, obecnie cmentarna, p.w. św. Franciszka z 1845 r., ufundowana przez dziedziczkę Franciszkę Gołębiowską.

Neogotycki kościół wybudowano w latach 1881-1883 r. wg projektu architekta Józefa Chrzanowskiego z Kalisza, w miejsce spalonego, drewnianego. Murowany z cegły na podmurówce z ciosów kamiennych, nieotynkowany, trójnawowy na planie prostokąta, czteroprzęsłowy, jednowieżowy, z prezbiterium

szerokości nawy głównej. Bryła rozczłonkowana, korpus bazylikowy ze środkowym wyższym członem nawy głównej, nakrytym wysokim dachem dwuspadowym, z sygnaturką na szczycie, niższe nawy boczne i kruchty boczne z osobnymi dachami jednospadowymi o niskim nachyleniu połąci. Prezbiterium nakryte dachem pięciopołaciowym, a cztery narożne szkarpy zwieńczone sterczynami, nakrytymi smukłymi hełmami w kształcie ostrosłupa. Wieża usytuowana od wschodu na osi nawy, wzniesiona na rzucie kwadratu, z kruchtą w przyziemiu, w której główne wejście do kościoła. Zachowane elewacje o bogatym i zróżnicowanym detalu architektonicznym.

Kościół po remoncie kapitalnym w latach 90. XX w. oraz przeprowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich w latach 2001-2009.

OPATÓWEK

Kościół par. p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa i św. Doroty.

Parafia erygowana w 1360 r. Pierwotny kościół murowany p.w. św. Doroty zbudowany został w 1379 r. W latach 1817-1820, z inicjatywy gen. Józefa Zajączka, świątynia została przebudowana wg projektu architekta Chrystiana Piotra Aignera. Prezbiterium mieściło się od strony wschodniej, nad wejściem wznosiła się wieża. Kościół otoczony był arkadami. Kolejnej przebudowy dokonano w latach 1906-1912 wg projektu Konstantego Wojciechowskiego. 26 czerwca 1912 r. kościół został konsekrowany pod nowym wezwaniem - Najświętszego Serca Pana Jezusa. Obiekt przebudowano w stylu neogotyckim, zachowując niektóre elementy poprzedniej budowli, m.in. gotycką wieżę, która w nowym kościele znalazła się nad prezbiterium. Kościół bazylikowy, trójnawowy, z szerszą nawą główną i węższymi bocznymi, z przylegającym od wschodu przęsłem trójosiowego masywu wieżowego, który dominuje nad bryłą czworobocznymi wieżami, nakrytymi wysmukłymi hełmami ze sterczynami z krzyżem oraz trójkątnym sterczynowym szczytem międzywieżowym. Do nawy środkowej korpusu, nakrytej dachem dwuspadowym, przylega dwuprzęsłowe prezbiterium nakryte dachem trójpołaciowym, oddzielonym od dachu nawy trójkątnym szczytem. Do prezbiterium przylega od zachodu kwadratowa, oszkarpowana, dwupiętrowa wieża nakryta dachem namiotowym o ściętych narożnikach. Nawy boczne zadaszone pulpitowo. Zewnętrzne ściany kościoła zdobią półkolumny nawiązujące do kolumnady wokół dawnej świątyni. Kościół wielokrotnie remontowany, w dobrym stanie.

W dobrym stanie znajduje się również kaplica grobowa gen. Zajączka, właściwie kaplica św. Anny, w której podziemiach spoczął generał, a jego nagrobek

znajduje się przy ścianie wschodniej kaplicy. Zarówno klasycystyczny nagrobek, jak i kaplica są po przeprowadzonym w 2008 r. remoncie.

Zespół pałacowo-folwarczny.

Położony w południowo-zachodniej części Opatówka. Do chwili obecnej, z dawnego zespołu, zachowały się: park z murowaną bramą, oficyna, domek gotycki tzw. cukiernia, zabudowania folwarczne (dwie stodoły, spichlerz), czworaki, ogrodzenie z bramą obok domku gotyckiego.

Park założony na pocz. XIX w. po północno-zachodniej stronie rzeki Cieni, w stylu krajobrazowym, wg projektu Chrystiana Piotra Aignera, dla generała Józefa Zajączka i jego żony Aleksandry. Zajmuje obecnie powierzchnię ok. 15 ha, w tym 0,25 ha wód dawnej fosy. Ukształtowanie terenu parku jest zróżnicowane. W miejscu, gdzie niegdyś znajdował się pałac, teren opada w kierunku fosy, zaś pozostałe obszary opadają w kierunku południowym od 119 m n.p.m. do 112 m n.p.m. Wzgórze pałacowe wywyższone jest ponad otaczający go teren o 4,5 m. Park nie posiada ogrodzenia. Obecnie prowadzi do niego pięć wejść, z których dwa pochodzą z okresu powstania parku. Główne wejście do parku stanowi brama w północno-wschodniej części parku, złożona z dwóch murowanych, neogotyckich słupów o wys. 6 m, połączonych na wys. 4 m żelaznym zwieńczeniem, na którym znajduje się monogram „KS” (Karol Schlösser, właściciel majątku). Brama w dobrym stanie, odnowiona w 2010 r. W 1994 roku sporządzono inwentaryzację parku. Wśród ponad trzytysięcznego drzewostanu wyróżniono 8 gatunków drzew iglastych i 30 gatunków drzew liściastych, część z nich to egzemplarze o parametrach pomnikowych, np. buki pospolite, dęby szypułkowe, sosny wejmutki, modrzewie europejskie, lipy drobnolistne, kasztanowce zwyczajne, jesiony wyniosłe. Najliczniej występuje olsza czarna, wiąz szypułkowy, klon zwyczajny i jesion pospolity. Najcenniejsze grupy drzewostanu występują w części północnej i północno-zachodniej, pojedyncze egzemplarze także w partii centralnej. Od strony południowej przeważają olchy czarne, stanowiące naturalną otulinę parku. W oparciu o walory przyrodnicze i historyczne wytyczona została ścieżka dydaktyczna i rowerowa. Na terenie parku zachował się mostek żeliwny z 1824 r., przerzucony nad cyplem wydłużonego stawu będącego pozostałością fosy zamkowej. W 2010 r. zrekonstruowano balustradę, w 2011 r. wypiaskowano dźwigary mostku i zabezpieczono przed korozją.

Park pełni funkcję rekreacyjno-wypoczynkową dla mieszkańców Opatówka. Rewaloryzacja prowadzona od 2010 r. Własność Gminy Opatówek.

Oficyna klasycystyczna z 1825 roku, wzniesiona jako dwukondygnacyjna, na rzucie prostokąta z korytarzem poprzecznym na przestrzał, murowana, z fasadą rozczłonkowaną półkolumnienkami, nakryta dachem czterospadowym. Na początku XX w. obniżona o jedną kondygnację i nakryta wysokim dachem dwuspadowym. Zamieszkały przez lokatorów obiekt wymaga remontu. Własność Gminy Opatówek.

Dom, tzw. „domek gotycki” lub „cukiernia”, zbudowany w 1 ćw. XIX w. Budynek murowany z cegły ceramicznej, podpiwniczony, elewacje pozostawione w cegle, złożony z 4 brył o zróżnicowanej wielkości i wysokości, nakrytych osobnymi, niskimi dachami. Narożna bryła piętrowa, kwadratowa, zwieńczona otynkowanymi sterczynami. Na ścianie frontowej południowej części parterowej znajduje się, wykuty w piaskowcu, herb rodziny Zajączków - Świnka. W okresie międzywojennym w budynku mieściło się przedszkole, później wytwórnia cukierków. W okresie powojennym – dom mieszkalny. Elewacje przebudowane w trakcie wymiany stolarki. Od 2002 r. jest własnością prywatną. Stan zachowania dostateczny.

Obok „cukierni” znajduje się neogotycka brama i murowane ogrodzenie artykułowane ostrołuczными płycinami, z 1 ćw. XIX w., zachowane w dobrym stanie.

Dawne czworaki, wzniesione w 1 ćw. XIX w., o cechach klasycystycznych. Murowane, tynkowane, parterowe, na rzucie wydłużonych prostokątów, nakryte wysokimi dachami dwuspadowymi. Obecnie stanowiące własność częściowo Gminy i osób prywatnych, na bieżąco remontowane, utrzymane w stanie dobrym i dostatecznym.

Budynki gospodarcze są własnością prywatną. Zachowane w dobrym stanie. Dwie stodoły wzniesione w 1 ćw. XIX w. wg projektu Mikołaja Rougeta, murowane z cegły, nakryte wysokimi dachami dwuspadowymi, po remontach kapitałnych. W wyniku przeprowadzonych remontów stodoły zostały częściowo przebudowane. Spichlerz z 1 ćw. XIX w. później rozbudowany o człon północno-wschodni, murowany, piętrowy, klasycystyczny, przekształcony w 2 poł. XX w., w 1999 r. zaadaptowany na sklep.

Rogatka miejska

Budynek zbudowany w 1820 r. w stylu klasycystycznym, murowany, otynkowany, parterowy. Bryła zwarta, kwadratowy korpus główny z niższą przybudówką od południowej strony, nakryty czteropołaciowym namiotowym dachem z dachówki ceramicznej, nad dobudówką dach niższy dwuspadowy.

Aneksy po jej bokach z dachami płaskimi. Usytuowany przy trasie z Opatówka do Kalisza. Po remoncie, zachowany w dobrym stanie. Obecnie dom mieszkalny, stanowiący własność prywatną.

Zespół fabryki sukna ob. muzeum

Zespół fabryki położony w południowej części Opatówka, zajmuje obszar zbliżony do kwadratu, z wysuniętym skrzydłem mieszkalnym od strony zachodniej. Kompozycja zespołu na planie zwartym. Założycielem fabryki był przemysłowiec saksoński Adolf Gotlieb Fiedler. Obiekt zbudowany w latach 1824-1834, klasycystyczny, murowany, składający się z trzech skrzydeł: pięciokondygnacyjnego wschodniego, północnego i zachodniego – czterokondygnacyjnych, z poddaszami. Skrzydła na planie wydłużonych prostokątów. Kryte dachami dwuspadowymi z dachówki ceramicznej. Wewnątrz zachowana konstrukcja drewniana i żeliwne schody.

Od 1969 r., kiedy to spłonęły górne kondygnacje budynku głównego, opuszczony obiekt ulegał dewastacji. W roku 1981 r. podjęto decyzję o zaadaptowaniu dawnej fabryki sukna na Muzeum Historii Przemysłu, które po generalnym remoncie zostało otwarte w 1991 r. W dawnych pomieszczeniach fabrycznych prezentowane są wystawy stałe, które obrazują rozwój różnorodnych gałęzi przemysłu, od tkactwa i koronkarstwa począwszy, przez drukarnie, produkcję ceramiki i urządzeń gospodarstwa domowego, na kolekcji fortepianów skończywszy.

Obecnie rozpoczął się remont zachodniego skrzydła, obejmujący przełożenie dachu i wymianę okien oraz adaptację pomieszczeń na cele kulturalne oraz rewitalizacja skrzydła wschodniego z wymianą okien. Własność Powiatu Kaliskiego.

Dawny dom robotników stanowi północno-zachodnią część zespołu. Od strony południowej do obiektu przylega prostopadłe skrzydło zachodnie fabryki sukna i dalej na jego osi - dawny folusz. Budynek murowany z cegły, tynkowany, rzut na planie wydłużonego prostokąta. Bryła zwarta, trójkondygnacyjna, podpiwniczona, z użytkowym poddaszem, nakryta dachem dwuspadowym z naczółkiem od strony wschodniej. Od północy wysunięta przeszklona altana – pierwotnie brama przejazdowa – nakryta dachem pulpitowym. Remont kapitalny przeprowadzono pod koniec lat 90. XX w. Obecnie stanowi własność Gminy Opatówek. Stan dobry.

RAJSKO

Kościół par. p.w. św. Michała Archaniola

Zbudowany w 1607 r. z fundacji Rajskich, właścicieli wsi. Zniszczony w czasie wojen szwedzkich, został odrestaurowany w 1745 r. Obiekt murowany z cegły ceramicznej, jednonawowy, z prostokątną nawą i węższym prezbiterium oraz przylegającą od północy prostokątną zakrystią, nakryty stromym dachem dwuspadowym. Od południa, w połowie długości nawy przylega kwadratowa u podstawy kruchta boczna. Nad nawą ośmioboczna wieżyczka sygnaturki zwieńczona hełmem cebulastym z latarnią, kulą i krzyżem. Do świątyni w formach gotyckich dobudowano w latach 1917-1924 od zachodu transept i neogotyckie prezbiterium z kryptą grobową. W elewacji wschodniej wybito portal, a dawne prezbiterium zamieniono na chór muzyczny. Zachowały się późnogotyckie szczyty ozdobione tynkowanymi blendami zamkniętymi półkoliście. Elewacje ceglane na kamiennym cokole Kościół wielokrotnie remontowany. Stan zachowania dobry.

ROŻDŻAŁY

Zespół dworsko-parkowy

Majątek w Rożdżałach w latach 1854-1892 należał do Juliana Czartkowskiego, który w 1870 r. pobudował dwór w stylu neoklasycystycznym, zakładając wokół niego krajobrazowy park w miejscu dawnego ogrodu użytkowego.

Dwór murowany z cegły ceramicznej, częściowo podpiwniczony, piętrowy, z wyższymi ryzalitami środkowymi, założony na planie litery L., poszczególne człony nakryte osobnymi dachami dwuspadowymi z szerokimi okapami. Elewacje otynkowane, na wysokim cokole, z zachowanym detalem (profilowane gzymsy i obramienia okien). W roku 1970 obiekt został wyremontowany i nadbudowany od strony południowej. Stał się siedzibą szkoły ogrodniczej z internatem. Od 1991 r. opuszczony, popadał w ruinę. W roku 2000 został przejęty wraz z parkiem przez Kaliskie Towarzystwo Opieki Paliatywnej. Rozpoczęto remont kapitalny obiektu wraz z adaptacją na potrzeby stacjonarnego hospicjum. Prace zostały zakończone w 2007 r.

Park o powierzchni 1,5 ha, w tym 0,2 ha wód, poddany został zabiegom rewaloryzacyjnym. Zieleń uzupełniono nowymi nasadzeniami drzew i krzewów ozdobnych. Prowadzą do niego dwa wjazdy od strony południowej: pierwotny ze świerkowej alei dojazdowej i nowszy - bezpośrednio z szosy asfaltowej.

Zespół utrzymany w dobrym stanie.

TŁOKINIA KOŚCIELNA

Kościół par. p.w. św. Jakuba Apostoła

Wzniesiony na pocz. XVIII w. staraniem kolegium wikariuszy kolegiaty kaliskiej. Drewniany, orientowany. Restaurowany ok. 1750 r. W poł. XIX w. dostawiono kaplicę. W 1955 r. kościół oszalowano, w 1969 r. zmieniono pokrycie dachu, odnawiany w 1979 r. Obiekt konstrukcji zrębowej, wzmocniony obustronnie lisicami, od zewnątrz oszalowany pionowo deskami z listwowaniem. Bryła rozczłonkowana. Do nawy na planie prostokąta przylega węższe, zamknięte trójbocznie prezbiterium, z czworoboczną zakrystią od strony północnej. Przy nawie od południa kaplica, od zachodu - kwadratowa kruchta. Dachy dwuspadowe kryte blachą, nad zakrystią dach pulpitowy. Nad nawą czworoboczna u podstawy wieżyczka na sygnaturkę przykryta ośmiobocznym hełmem cebulastym i ażurową latarnią.

Stan zachowania dobry.

Zespół pałacowy

Pałac wzniesiony w latach 1915-1916 przez Ignacego Władysława Chrystowskiego, w miejscu poprzedniego dworu. Budynek murowany. Korpus główny dwukondygnacyjny z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem łamanym. Parterowe aneksy nakryte dachami wielospadowymi. W osi fasady ryzalit poprzedzony czterokolumnowym portykiem zwieńczonym trójkątnym naczółkiem.

W okresie powojennym w pałacu mieściły się biura i mieszkania. Zaniedbany, częściowo zrujnowany obiekt w 1976 r. przejęła Naczelna Organizacja Techniczna Oddział w Kaliszu. Od 1986 r. rozpoczęto generalny remont pałacu wraz z adaptacją poddasza na pokoje hotelowe. W pałacu urządzono Dom Pracy Twórczej, w którym organizowano sympozja, konferencje, szkolenia, imprezy okolicznościowe. W 1998 r. w pomieszczeniach piwnic została oddana do użytku restauracja pałacowa.

Uporządkowano też ok. 6 ha park, założony ok. połowy XIX w. w stylu krajobrazowym przez Chrystowskich na bazie starszego, osiemnastowiecznego ogrodu, z dobrze zachowanym drzewostanem, wśród którego pomnikowe dęby szypułkowe, lipy drobnolistne, wierzba biała, robinia akacjowa, graby, jesion i wiąz. Do parku główny wjazd przez bramę z ok. 1916 r., ujętą po bokach furtami sklepionymi półkoliście. Od niej prowadzi szeroka aleja do pałacu. W narożniku południowo-zachodnim znajduje się stawek z wyspą.

Oficyna zbudowana w 4 ćw. XIX w., remontowana i rozbudowana

w 1 ćw. XX w. Budynek murowany, podpiwniczony, dwukondygnacyjny z bocznymi aneksami, nakryty dachem dwuspadowym. Usytuowany w parku, po stronie południowej owalnego podjazdu przed front pałacu. Obiekt po kapitalnym remoncie.

Zespół pałacowy od 2010 r. jest własnością prywatną, po gruntownej rewitalizacji od 2012 r. świadczy usługi hotelarsko-gastronomiczne.

9. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Gmina Opatówek nie posiada opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiem ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Do istotnych zagrożeń obiektów zabytkowych na terenie gminy należy zaliczyć tzw. zagrożenia techniczne. Pierwotny układ komunikacyjny, na który nałożone są wszelkie współczesne rozwiązania drogowe, kumuluje się niekorzystnie w odniesieniu do wszelkich budowli, szczególnie zaś tych, które są obiektami zabytkowymi. Emisje gazów, zanieczyszczeń atmosferycznych, to następna z przyczyn degradujących elewacje pokryte tynkami tradycyjnymi.

Wśród istotnych zagrożeń wymienić trzeba również indywidualne postawy oraz przypisane im wartości, które dla człowieka będącego ich nosicielem są wyznacznikiem działań skutkujących decyzjami nie zawsze pomyślnymi dla substancji zabytkowej. Przejawia się to w dowolnym przerabianiu, poprawianiu budynków z naruszeniem wszelkich zasad, którym poddana jest substancja

zabytkowa. Likwidacja oryginalnych elementów dekoracji architektonicznej, zdobionej stolarki okiennej i drzwiowej, wprowadzanie współczesnych materiałów budowlanych typu blacha dachówkowa w miejsce ceramicznych pokryć dachowych, okien z PCV oraz ocieplanie płytami styropianowymi, prowadzi do degradacji pojedynczych obiektów, a także całych obszarów starej zabudowy.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły dworsko-parkowe i folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową folwarczną i niewielka możliwość wykorzystania starych budynków do nowoczesnej produkcji powoduje opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymienia również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczone. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

10. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

10.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Gmina Opatówek wykonała ewidencję zabytków nieruchomości w 2009 r.

W roku 2016 dokonano aktualizacji gminnej ewidencji zabytków nieruchomości. Wykonano karty adresowe obiektów zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Będzie ona podlegała okresowej aktualizacji, w porozumieniu z konserwatorem zabytków, polegającej na wykreśleniu

z ewidencji obiektów nieistniejących, gruntownie przebudowanych, które utraciły cechy zabytkowe, uzupełnianiu o nowe obiekty oraz zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony.

W 2012 roku wykonana została gminna ewidencja zabytków archeologicznych, obejmującą karty stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków i przeznaczonych do wpisu do rejestru oraz karty zespołów stanowisk archeologicznych;

- uzupełnianie i weryfikowanie ewidencji zabytków archeologicznych poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- sporządzenie elektronicznej, systematycznie aktualizowanej bazy informacji o stanowiskach archeologicznych wytypowanych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków do wpisania do rejestru zabytków, w celu uwzględnienia ich w dokumentach planistycznych i inwestycyjnych gminy.

10.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych i gimnazjach prowadzonych przez gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- publikacja folderu prezentującego najważniejsze obiekty zabytkowe na terenie gminy oraz założenie strony internetowej związanej z tą problematyką,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków oraz „Programu opieki nad zabytkami Gminy Opatówek” na stronie internetowej Urzędu Gminy,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- organizacja gminnego konkursu na najlepszego użytkownika obiektu zabytkowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie

popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,

- udział w cyklicznych imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny.

10.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych,
- określenie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie stanowiących własności Gminy; coroczne planowanie kwoty na ten cel, po podjęciu stosownej uchwały Rady Gminy,
- rozważenie możliwości wprowadzenia ulg podatkowych dla właścicieli obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków, warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- renowacja obiektów zabytkowych będących własnością Gminy;

Obiektami zabytkowymi, stanowiącymi własność Gminy Opatówek są: dawny dom robotników fabryki sukna ob. dom mieszkalny, utrzymany w dobrym stanie oraz park pałacowy z oficyną.

W 2010 r. opracowany został projekt rewaloryzacji założenia parkowego, który zakładał m.in.:

- utworzenie nowych alejek spacerowych,
- renowację zbiornika wodnego,
- urządzenie ogrodu różanego i kwiatowo-ziołowego z elementami edukacyjnymi dla dzieci i młodzieży,
- utworzenie „dzikiej promenady” z zachowaniem naturalnej otuliny roślinnej,
- wzbogacenie gatunkowe drzewostanu parkowego nowymi nasadzeniami drzew, krzewów ozdobnych i bylin,
- wyposażenie parku w typowe elementy niezbędne do jego właściwego funkcjonowania, tj. oświetlenie, ławki, kosze.

Prace rewaloryzacyjne prowadzone są na bieżąco. Uporządkowano zieleń, wykonano alejki spacerowe, wprowadzono nowe nasadzenia drzew, krzewów ozdobnych i bylin, zamontowano elementy małej architektury (lampy parkowe, ławki, kosze), oczyszczono kompleks wodny. W latach 2010 - 2011 odnowiono bramę pałacową, zrekonstruowano balustradę i zakonserwowano mostek, urządzono ogród różany. W 2012 r. wykonano „dziką promenadę”, odnowiono bramę i ogrodzenie przy „domku gotyckim”. W trakcie realizacji jest remont metalowych wrót do bramy parkowej. Na rewaloryzację parku pozyskano dodatkowe środki, m.in. z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Zakłada się wydzielenie określonych kwot na coroczne utrzymanie i pielęgnację założenia parkowego oraz uzupełnianie zieleni parkowej nowymi nasadzeniami, również przy wsparciu środków zewnętrznych.

Na lata 2017-2018 planowany jest remont oficyny pałacowej. Do Urzędu Marszałkowskiego w Poznaniu złożony został wniosek na sfinansowanie dokumentacji technicznej na remont budynku. Gmina będzie się ubiegała o dofinansowanie prac remontowych ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego. Środki zewnętrzne pozwoliłyby na przeprowadzenie remontu kapitalnego obiektu. Do tego czasu systematycznie prowadzone będą prace zabezpieczające.

10.4. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Szlaki turystyczne stanowią jedną z ciekawszych form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Istotą tworzenia wszelakich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością obiektów i miejsc, przez które przebiega. Walory przyrodniczo-krajobrazowe gminy, ze szczególnie cennymi obszarami chronionymi, atrakcyjność dolin rzecznych, wykorzystywany rekreacyjnie zbiornik wodny "Pokrzywnica", obiekty architektoniczne o bogatym przekroju stylów utrwalaonych m.in. w budowlach sakralnych i rezydencjonalnych, znane nie tylko w kraju Muzeum Historii Przemysłu i działalność osób związanych historycznie z gminą, stanowią o jej znacznej atrakcyjności turystycznej, przedstawiają też cenne uwarunkowania dla realizacji szeroko pojętych potrzeb kulturalnych wielu grup

i środowisk, tak rodzimych jak i zewnętrznych. Przebiegające przez tereny gminy szlaki turystyczne bazują na wspomnianych walorach. Np. wytyczone przez Powiat Kaliski znakowane szlaki piesze:

- ❖ *szlak żółty*, długości 8,8 km, Winiary - Rożdżały - Pólko,
- ❖ *szlak zielony*, długości 1,5 km, Kalisz – Chełmce,
- ❖ *szlak czerwony*, długości 22 km, Winiary – Szałe – Wolica – Stobno – Ołobok (pow. ostrowski),
- ❖ *szlak czerwony*, długości 5 km, Opatówek – Trojanów - Opatówek.

Dla miłośników motoryzacji przygotowano 4 warianty tras po gminach powiatu kaliskiego; przez miejscowości gminy Opatówek wiodą:

- *Trasa nr 1*: Opatówek - Szczytniki - Iwanowice - Sobiesęki Drugie - Sobiesęki - Brzeziny - Godziesze Wielkie - Wolica - Chełmce - Szałe - Kalisz – Opatówek,
- *Trasa nr 3*: Opatówek - Koźminek - Lisków - Przespolew - Ceków Kolonia - Kamień - Skarszew - Tłokinia Kościelna – Opatówek,
- *Trasa nr 4*: Kalisz - Opatówek - Koźminek - Krzyżówki - Morawin - Kamień - Dębe - Stary Nakwasin - Opatówek - Szałe – Kalisz.

Przez gminę przebiega trasa rowerowa *„Wielka Pętla Gminy Opatówek”*, długości 26 km, Opatówek - PP Hellena – Trojanów – Chełmce – Szałe - Kalisz ul. Łódzka – Nędzierzew – Skarszew - Tłokinia Mała - Tłokinia Kościelna - Tłokinia Wielka – Opatówek - Muzeum Historii Przemysłu.

Na szlakach tych znajdują się również obiekty zabytkowe wymienione w poprzednich rozdziałach.

Ponadto, Stowarzyszenie „LGD7 Kraina Nocy i Dni” oraz LGD Stowarzyszenie „Długosz Królewski”, obejmujące zasięgiem działania tereny 13 gmin, w tym gminę Opatówek, opracowały pięć nowych tras rowerowych pn. *„SZLAKIEM DĘBÓW I PAPROCI”*, których łączna długość wynosi 240 km. Przez tereny gminy przebiega *Trasa Północna Etap III*: Krzyżówki - Koźlątków - Zakrzyn - Lisków - Dębsko - Emilianów - Osuchów - Murowaniec Zalew - Dębe Kolonia – Stary Nakwasin - Słoneczna - Rożdżały - Tłokinia Kościelna - Nędzierzew – Kalisz Winiary, długości 36. km oraz *Trasa Południowa*: Kalisz Zawodzie - Żydów - Osiek - Śmiłów - Leziona - Psary - Rososzycza - Ołobok - Wola Droszewska - Zadowice - Szwacin - Godziesze Wielkie - Chełmce Cienia Trzecia – Opatówek, długości 52. Km.

Stowarzyszenie Ludzi Dobrej Woli Ziemi Kaliskiej oznaczyło, wytyczony przez kolarza Bronisława Krokusa, *30-kilometrowy szlak edukacyjno–rowerowy*

Natura 2000, który wiedzie przez najpiękniejsze zakątki Doliny rzeki Swędrni na terenie czterech gmin i obejmuje m.in. miejscowości Nędzrzew, Tłokinia Kościelna, Rożdżały, Dębe Kolonia. Na szlaku umieszczono 30 tablic edukacyjno-informacyjnych oraz stałą wystawę zdjęć prezentujących najpiękniejsze miejsca Natury 2000.

Istniejąca sieć szlaków turystycznych nie wyczerpuje możliwości wytyczenia kolejnych szlaków czy ścieżek dydaktycznych. Z uwagi na charakterystyczne w krajobrazie kulturowym gminy wyróżniki, zanikające z naszego pejzażu budownictwo drewniane czy mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością kapliczki, figury i krzyże przydrożne (np. Cienia Pierwsza, Cienia Druga, Kobierno, Porwity, Opatówek, Rajsko, Tłokinia Kościelna), wskazane byłoby włączenie ich w istniejące szlaki bądź utworzenie specjalnego szlaku z nimi związanego lub ścieżki dydaktycznej, jako źródła wiedzy związanej z dawną zabudową wsi czy różnymi formami architektonicznymi niewielkich budowli kultowych, jakimi są wspomniane kapliczki. Wzbogacą one już istniejącą ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż perspektywy rozwojowe gminy wiążą się również z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów do celów turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych. Szczególnych szans dla takiego projektu należałoby upatrywać w nowej perspektywie finansowej Unii Europejskiej 2014 – 2020 oraz wsparciu dla Turystyki z programu COSME. Program ma wydzielone środki finansowe, przeznaczone na promocję turystyki kulturowej, wsparcie rozwoju nowych form turystyki, rozwój markowych regionalnych produktów turystycznych, wsparcie dla transportu rowerowego.

Niezależnie od powyższego, przy pomocy organizacji pozarządowych i w porozumieniu z właścicielami nieruchomości, wskazane byłoby wykonanie tablic informacyjnych i umieszczenie ich przy najcenniejszych obiektach zabytkowych w gminie.

Zaczątki agroturystyki (np. w miejscowości Szale), dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa rolne, to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania tradycyjnego budownictwa drewnianego, pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

10.5. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. kamieniarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo, introligatorstwo (zamieszczanie informacji na stronie internetowej Gminy o szkoleniach organizowanych przez ochotnicze hufce pracy, udział młodzieży w warsztatach etnograficznych organizowanych m.in. przez skanseny i urzędy pracy w ramach projektu „Ginące zawody pomysłem na przyszłość”)
- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi zawodami”

11. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądanых zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Opatówek wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Miejskiej (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Miejskiej,
- dotacje,
- subwencje,

- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Miejskiego Gminy Opatówek zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami,
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

12. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt (burmistrz) gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad

zabytkami,

- wartość finansowa zrealizowanych prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowiących własność Gminy,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- liczba utworzonych miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy **zabytkach wpisanych do rejestru zabytków** mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r., poz.1446, art. 71-83. Szczegółowe uregulowania w tym zakresie zawiera Rozporządzenie

Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. Nr 112, poz. 940).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów.

Witryna internetowa: <http://www.mkidn.gov.pl>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje udzielane na remonty i konserwację obiektów sakralnych w zakresie wykonywania podstawowych prac zabezpieczających obiekt (bez wystroju i wyposażenia).

Witryna internetowa: <http://www.mswia.gov.pl>

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art. 74 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Witryna internetowa: <http://www.poznan.wuoz.gov.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

W ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego – ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Witryna internetowa: <http://www.bip.umww.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody.

Witryna internetowa: <http://www.wfosgw.poznan.pl>

5. Starostwa Powiatowego w Kaliszu

Zasady i tryb postępowania przy udzielaniu i rozliczaniu dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych lub znajdujących się na obszarze powiatu kaliskiego określa Uchwała Nr XLII/445/2014 Rady Powiatu Kaliskiego z dnia

14 maja 2014 r.

Witryna internetowa: <http://www.powiatkalisz.pl>

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.